

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Eusebiu Tu Pamphilu Ekklesiastikē Istoría

Eusebius <Caesariensis>

Mogvntiae, 1672

Henrici Valesii Annotationes In Librum Primum Historiae Ecclesiasticae
Evsebii Caesariensis.

urn:nbn:de:hbz:466:1-14478

HENRICI VALESII ANNOTATIONES IN LIBRUM PRIMUM HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ EVSEBII CÆSARIENSIS.

In indicem Capitulorum Libri 1.

SOLEBANT antiqui Scriptores libris suis indicem capitulorum præfigere, ut Lectores quid in singulis libris tractaretur, uno quasi intuitu agnoscerent. Id autem duobus modis præstare consueverant. Nam aut omnium simul librorum capitula universo operi præponebant, sicut à Plinio Secundo factum est in libris Historiæ Naturalis. Aut singulis libris titulos capitulorum præfigere solebant, ut in Historia Ecclesiastica fecit Eusebius noster. Neque enim dubitandum est, quin Eusebius ipse hos indices seu titulos capitulorum composuerit, & historiarum suarum libris sicut hodie leguntur, prænotaverit. Certe observare licet, in istis capitulis semper Eusebium de seipso loqui in prima persona, exempli causa post titulos capitulorum libri secundi hæc leguntur: *Οτι συνήκαται μὴν ἡ ἐκκλησία, ὑπὸ τῶν κληρικῶν, Τερτυλλιανῶν, Ἰουσέππου καὶ Φιλονίου.* Id est: *quod hic liber à nobis collectus est ex Clementis, Tertulliani, Josephi ac Philonis operibus.* Præterea in libro 7. hic est titulus ultimi capituli: *ὅτι τὰ ἐν ἡμῶν αὐτῶν διαπορεύσαντων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν.* Id est: *De his quæ persecutionem nostram à morte factam præcesserunt.* Ex quibus manifeste colligitur, Eusebium ipsum hujus historiæ parentem, capitulorum etiam auctorem exitisse. Adde quod Rufinus, qui sexaginta circiter annis post Eusebii mortem, Ecclesiasticam Historiam libris latine interpretatus est, in Græco suo exemplari eadem reperit capitula, quæ in nostris exemplaribus hodie leguntur. Idque apparet ex manuscriptis Rufini exemplaribus, quorum unum ante septingentos annos descriptum penes me habeo. In iis enim semper tituli capitulorum singulis libris præfiguntur, eodem ordine quo in nostris codicibus Græcis positi cernuntur. Et Rufinus quidem ea vocat capitula. Cassiodorus verò in Præfatione Hist. Trip. titulos rectius nominat & Cyprianus in exhortatione martyrii ad Fortunatum: *Compendium feci, inquit, ut propositis titulis, quos quis noscere debeat & tenere; capitula Dominica sub-*

Anellere. Ubi videstitulos à capitulis distingui. Sed & Suidas in voce κεφάλαιος, & in voce τίτλος, notat titulos differre à capitulis. Matthæum enim verbi gratia continere titulos sexaginta octo, capita verò 35. & sic de ceteris Evangelii. Capitulum proprie est pars libri, quæ integram alicujus rei continet narrationem. Titulus verò est index, qui capitulo superponitur, & interdum quidem titulus unus plura continet capita, ut videre est in Pandectis juris civilis. Idem olim cernebatur in Evangelio Matthæi, quod plura habebat capita quam titulos teste Suida. Sic etiam in reliquis Evangelii. Nam quod legitur in Suida Marcum habuisse titulos 48. capita verò 36. mendosum est. Et pro 36. corrigendum est 233. ut aperte colligitur ex Canonibus Evangeliorum quos Eusebius noster composuit. Interdum verò singuli tituli singulis capitulis respondent, ut in his Ecclesiastica Historiæ libris. Et in Mazarino quidem ac Mediceo codice, tituli uniuscujusque libri notis numeralibus prænotantur. In Fuketiano autem codice post titulum additur κεφάλαιος, cum nota numerali. Sed hæc vox in optimis illis codicibus, ut dixi, nunquam reperitur. Immo ejus loco, ἀπολογία vocabulum positum inveni in principio libri quarti supra ipsos capitulorum titulos, λέγει τὸ πρῶτον ἀπολογία. Eusebius ἢ Παμφίλου. In codice Mazarino & Fuketiano scriptum est: τὸ παλαιόν. Sed Mediceus utramque habet lectionem: τὸ παμφίλου, τὸ παλαιόν. Certe Theodoritus Eusebium nostrum vocare solet Palaestinum. Ita in proœmio Commentariorum in Canticum, & proœmio interpretationis in Epistolam ad Hebræos. Idem in Epistola ad Sporcium qua libros hæreticarum fabularum ei nuncupat; de Eusebio Pamphilo & de Eusebio Emiseno loquens, alterum Palaestinum vocat, alterum Phœnicem, καὶ εὐσεβίου τῆς παλαιστίνης καὶ τῆς φωνικῆς. Basilii quoque in libro ad Amphiloichium de Spiritu sancto, Eusebium nostrum Palaestini cognomento afficit. βιβλίον πρῶτον. In vetustissimo codice Mazarino & in Mediceo ac Fuketiano titulus hujus libri ita perferibitur: *εὐσεβίου τῆς Παμφίλου ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγος πρῶτος.* Idem quoque in reliquis libris observatur. Sed & ad calcem uniuscujusque libri semper appositum inveni in optimis illis exemplaribus, τίτλος τῆς λέξεως, &c. Certe Andreas Cæsariensis in caput 16. Apocalypsis hos libros ita nominat: *ὅτι καὶ φῶσιν ἐν ὄψει κεφαλῶν τῶν ἐν ἡμῶν λέγου τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτῶν ἱστορίας ἐβουσιβί.*

In Caput I.

Pag. 3. *Επισημοτάται παροικίας.* Non possum probare interpretationem Christophori, qui *παροικίας* provincias vertit. Non placet etiam emendatio Cürterii aut alterius cuiuspiam qui Ecclesiam interpretatur. *Παροικία* quidem significat Ecclesiam apud Christianos Scriptores, & nominatim apud Eusebium nostrum non uno in loco. Cujus significationis origo ex eo manasse mihi videtur, quod Ecclesia in terris duntaxat in quibus sit & *παροικία*; e-
 jus autem patria & municipatus in celo sit. Sic in Epistola Smyrtaensis Ecclesiae apud Eusebium in lib. 4. *ἐκκλησία ἡ παροικία ἐστὶν ἐν οὐρανῷ.* & in lib. 4. cap. 23. de Dionysii Corinthii Epistolis: *ἡ ἐκκλησία δὲ τῆ παροικίᾳ ἡ πόλις ἐστίν.* Sic etiam in Epistola Lugdunensis Ecclesiae ad Asianos, quae refertur ab Eusebio in lib. 5. Et ante hos omnes Clemens in Epistola ad Corinthios ita scribit: *ἡ ἐκκλησία ἡ παροικία ἐστὶν ἐν οὐρανῷ.* Denique in Epistola Sardicenis Concilii: *προσβυτέρους, ἡ δὲ ἀρχιεπίσκοπος, ἡ παροικία ἐστὶν ἐν οὐρανῷ.* Sed in hoc Eusebii loco non licet Ecclesiam interpretari. Bis enim in eodem membro repetendum esset nomen Ecclesiae hoc modo: *Quoniam illustrissimis Ecclesiis Ecclesia enim laude praeserunt.* Quod quidem ut vitaret Christophoronus, *παροικίας* provincias vertit. Ego civitates aut sedes malim veteres, aut cum Rufino in celeberrimis locis. Intelligit enim Eusebius Ecclesiam Romanam, Alexandrinam, Antiochenam & Hierosolymitanam. Porro *παροικία* dupliciter sumitur. Interdum generaliter pro tota diocesi, ut apud Eusebium sexcentis in locis occurrit, & apud Cyrillum in Catechesi 14. ubi de Jacobo fratre Domini loquitur: *ἐπὶ τῆς πρώτης παροικίας ταύτης.* Interdum autem *παροικία* strictius sumitur, non pro tota diocesi sed pro particulari Ecclesia, in qua singuli fidelium adscripti sunt. Sic in libello protestationis presbyterorum Mareotici Nomi quam refert Athanasius in Apologia, sumitur *παροικία*. De Episcopis enim missis à Synodo Tyri ita scribunt: *ἀπέστειλαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παροικίᾳ.* Sed & Apollonius in libro adversus Cataphrygas: *ἡ ἰδία παροικία αὐτῶν ἐστὶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.* Quae verba refert Eusebius cap. 18. lib. 5. Sic *παροικία* vocabulum duobus modis sumitur apud Latinos: nonnunquam pro tota diocesi, ut apud Augustinum in Epistola 261. aliquando pro singulari Ecclesia, quae vulgaris significatio est. Plura vide apud Jac. Sirmondum in Notis ad Epistolam ultimam Sidonii.

πλάσις εἰς ἐξέλιξιν ἐλάσαντες. Sic ex codice Regio edidit Stephanus. Sed reliqui Codices Mazarinus scilicet & Medicus cum Fuketiano ac Savilliano praefereunt *εἰς ἐξέλιξιν*. Ita quoque in veteribus schedis Bibliothecae Regiae scriptum inveni. Eaque lectio propter *ἐξέλιξιν* alteri anteposenda est: *ἔκειν ἐκκλησίας.* In tribus nostris codicibus Med. Maz. & Fuk. deest praepositio, quam etiam in suo exemplari defuisse Savilius annotaverat. Habetur tamen in Codice Regio & in schedis. Addita porro videtur haec praepositio ab iis, qui non putabant commode dici posse *ἐξέλιξιν* τῆς ἐκκλησίας, cum tamen ea locutio meo quidem iudicio Graeca sit & ele-

Agans. *ἐξέλιξιν* ergo τῆς ἐκκλησίας, Latine est *finem* post infidias quas adversus Servatorem nostrum commisit fuerant.

καὶ οὗτος τὸ ζῆλος. Ita scriptum habet codex Regius, quem ubique Roberti Stephani expressit editionem. Verum in Med. Maz. Fuk. ac Savillii legitur *καὶ οὗτος τὸ ζῆλος*. In schedis autem Bibliothecae Regiae scriptum inveni *καὶ οὗτος τὸ ζῆλος*.

ὁ δὲ πρῶτος ἀρχιεπίσκοπος κατὰ τὴν πόλιν ἐκκλησίας. Veteres Graeci *οἰκονομίαν* vocarunt quidquid Christi in terris gessit ad procurandam salutem generis humani. Itaque *ἡ πρώτη τῆς ζῆλις οἰκονομία* est incarnatio; sicut postrema *οἰκονομία* est passio. Errant enim qui existimant *οἰκονομίαν* nihil aliud significare quam incarnationem. Quippe longe latius patet vox *οἰκονομία*, & totam Christi inter homines vitam complectitur. Recte ergo Nicephorus probovace, *πρῶτον ἐν σαρκὶ πολιτείαν* posuit in cap. 2. lib. 1. Sic Eusebius in capite quinto hujus libri *τῆς ἰστορίας* *ἀρχιεπίσκοπος* dicit. Eo sensu *οἰκονομία* vocat Justinus martyr in disputatione adversus Tryphonem *μὲθ' ἐν τῆς οἰκονομίας ταύτης* *τῆς ἐν ἀρχῇ αὐτῆς ἡμετέρας ζῆλις* *οὐκ ἴσως αὐτῶν ἐν αὐτῇ*. Et in eadem disputatione pag. 331. *πρὶν ἢ ζῆλις εἰς τὴν οἰκονομίαν* *πρὶν κατὰ τὸ θεληματὸν πατρὸς γεννηθῆναι ἡμετέρας* *τῆς σαρκὸς θεοῦ ἐλθεῖν*. Pari modo Epiphanius in libro Alogorum pag. 448. *οἰκονομία* *ἢ πᾶσι δόξαι*. Et ante illum Justinus contra Tryphonem pag. 447. Clemens quoque in sexto Strom. Et Ireneus in 10. lib. 1. passionem Christi simpliciter vocat *οἰκονομίαν*. Joannes etiam Chrysostomus in Homilia in Mattheum *οἰκονομίαν* sumit eo sensu quem dicit. Quare enim cur Mattheus Evangelium suum, *liberum* generationis Christi vocaverit, sic ait: *καὶ τὸ πρῶτον εἶχε μόνον πρὸς ἡμῶν, ἀλλὰ πᾶσι τῆς οἰκονομίας* *ἵνα πᾶσι τῆς οἰκονομίας ἐκ τῆς κεφαλῆς τῆς ἐκκλησίας*. Vides ut *οἰκονομία* distinguat a generatione seu incarnatione Christi, & incarnationem eorum esse dicit ac principium dispensationis; eodem plane sensu quo Eusebius hoc in loco incarnationem vocat *πρῶτον οἰκονομίαν*. Sed & Cyrillus *οἰκονομία* usurpat in lib. 6. contra Julianum pag. 213. & in lib. 4. pag. 259. & Origenes in principio Tomi XI. Commentariorum in Ioannem.

ἡ δὲ ἐν τῷ θεῷ λόγος. Ita ex codice Regio edidit Robertus Stephanus. Verum in nostris codicibus Medicus scilicet, Mazarino, Fuketiano ac Savilliano hic locus uno verbo auctior legitur hoc modo: *ἡ δὲ ἐν τῷ θεῷ λόγος ἐστὶν ἐν τῷ θεῷ ἡμετέρας*. Idem verbum habetur etiam in veteribus schedis Bibliothecae Regiae. Sed adverbium *ἐν τῷ θεῷ* in illis schedis, & in codice Medico expunctum est eadem manu. Porro *ἐν τῷ θεῷ λόγος* dicitur in Eusebio modesta & ingenua oratio. Est etiam *ἐν τῷ θεῷ* proprie dicitur a Graecis quibusque aliorum delictis indulgent, tamen ita quoque applicatur, qui de se modesto sentiunt.

μεῖζον ἢ καὶ ἡμετέρας δόξαι μιν. Procul dubio scribendum est *μεῖζον ἢ καὶ ἡμετέρας δόξαι μιν*. Certe in optimo codice Mazarino & in Medico ac Fuketii legitur *μεῖζον*, quoad verum lectioem proxime accedit. In veteribus schedis scriptum est *μεῖζον*, quomodo etiam in codice Regio praescribatur.

ὅτι μὴ συμμῆρας αὐτῶν μόνον ἀποφάσεις. Hoc loco Rob. Stephanus conjecturae suae infeliciter indulgit. Nam in codice Regio & in veteribus schedis legitur μὴ ὅτι συμμῆρας αὐτῶν μόνον ἀποφάσεις. Ita etiam in Maz. Fuk. ac Sav. scriptum invenit, longe rectius, μὴ ἐπιδὸν significat quod πλὴν ὅτι. Itaque vertit Rufinus nisi quod. Sic Aristoteles in quinto de generat. Animal. ait linguam inter exteriora membra numerandam esse, μὴ ὅτι ἐν τῷ σώματι περιπέταται, Id est, nisi quod ore tegitur, vel, tametsi ore obtegatur, Atque ita sumit Eusebius cap. 4. l. 3. & alibi. Optime etiam in MSS. exemplaribus legitur αὐτῶν μόνον. Sic enim loqui solet Eusebius passim, & omnibus propemodum paginis. Ubi vocabulum αὐτῶν eleganter παραλείπει. ἀποφάσεις autem idem hic esse videtur quod ἀφορμαί, id est, ansa, occasio. Rufinus interpretatur indicia.

ὅτι πλὴν ἀποφάσεις μόνον ὑπόθεσιν λυσιστελέειν. In veteribus schedis legitur λυσιστελέειν, quomodo etiam in codice Regio prius scriptum fuit. Verum in reliquis codicibus Maz. Med. ac Fuk. scriptum invenitur πλὴν ἀποφάσεις μόνον ὑπόθεσιν, quod est elegantius. Paulo post ubi vulgo legebatur ἀπανθισμένοι φωνῆ ἀ restituiimus ἀπανθισμένοι, ut habent omnes nostri codices uno consensu, praeter Medicam.

ἀντακρίσασθαι δὲ μοι. In codice Fuk. ante haec verba huiusmodi titulus apponitur: τὰ ἐπι τῆς ἐπι σκεψῆς ἀρχαίου τοῦ ἐμοῦ ἐξ ἐλευθέρου. Quem quidem etiam in cod. Maz. paulo ante haec verba adscriptum invenit in superiori margine sine ulla capitis nota. Eundem quoque titulum reperisse videtur Rufinus in suis exemplaribus. Nam in indiculo capitulum libri primi recenset primo loco προσαφισμένην δὲ Δεξιᾷ Χρῆστῆ. Sic enim legitur in vetustissimo codice Parisiensis Ecclesiae.

ἔχοντες κωνίσι. In vetustissimo codice Maz. hoc scholion ad marginem adscribitur σημεῖον ὅτι ἀποφάσεις οἱ ἔχοντες κωνίσι αὐτῶν. Nota quod Chronici canones prius ab Eusebio scripti sunt.

οἰκονομίας τε καὶ θεολογίας. Cum in Christo duplex sit natura; altera divina, altera humana; quae inter se junctae unam personam efficiunt; quoties de illo sermo instituitur, duas in partes disputatio distribuenda est. Et ea quidem quae de humanitate eius dicuntur, pertinent ad οἰκονομίαν, ut superius dictum est. Quae vero de Divinitate, referuntur ad θεολογίαν. Ita Gregorius Naz. in oratione 38. in Natalem Christi seu in Theophania, oeconomiam distinguit à Theologia his verbis: ταῦτά μοι ἀρεῖ Θεοῦ παραλογοφῶμεν καὶ αὐτῶν οὐδὲ γὰρ ὑπερ ταῦτα κεντρῶς ὅτι μὴ θεολογία τὸ ἀποκαίμενον ἡμῶν, ἀλλ' οἰκονομία. Er Joannes Chrysostomus in sermone de sigillis qui habetur in Tomo sexto, ait priores quidem tres Evangelistas cum Evangelium Christi cunctis gentibus predicare vellent, sermonem exorsos esse ab eius dispensatione seu οἰκονομίᾳ; Joannem vero post illos tres praecones ad explicandam Theologiam accessisse, & à Christi Divinitate initium sumpsisse dicendi. Ex quibus apparet cur Eusebius hoc loco dixerit: τὸς κατὰ τὴν ἔξισιν ἐπινοημένων οἰκονομίας τε καὶ θεολογίας. Christum enim cum dicimus, duas naturas intelligi necesse est.

καὶ θεολογίας. Veteres Theologien dicebant, quam nos vulgò Theologiam vocamus. Hierony-

mus in Epistola 155. ad Paulam Urbicam: Et quomodo Philosophi solent disputationes suas in Physicam, Ethicam, Logicamque partiti: ita & Eloquia divina, aut de natura disputant, ut in Genesi, & in Ecclesiaste; aut de moribus ut in Proverbiis, & in omnibus passim libris; aut de Logica pro qua nostri Theologien sibi vindicant. Ita scribitur in veteri codice Henrici Memmij quem olim vidi, non ut vulgo excusum est sine sensu Theoricen sibi vindicant. Eodem modo Geometricen & Magicen Plinius dicit, quam nos Geometricam & Magicam vocamus. Certe in libris Hieronymi nunquam Theologiam dici reperias, sed Graece θεολογίαν. Sic in caput 40. Ezechielis pag. 1018.

Ἐπιτομὰς ἢ κατὰ τὸ δοκοῦν τοῖς πολλοῖς. Haec verba ad vocem οἰκονομίας retulit Christophorus. Sic enim vertit: Proprieta quod diviniore quadam appellatione, quam plerisque videntur, ab illo dignati sumus. Nos vero ad vocem οἰκονομίας haec Eusebii verba retulimus. Quod & Musculus in versione sua fecisse deprehenditur. Confirmat autem interpretationem nostram Eusebius ipse paulo supra cum dicit: ὑψηλοτέρων καὶ ὑποθέσεων ἢ κατὰ ἀνθρώπων, οἰκονομίας. Fecellit Christophorus prava interruptio editionis Rob. Stephani; in qua post vocem πολλοῖς virgula adscribitur. Sed in codice Maz. Fuk. Med. ac Regio eam distinctionem non reperimus; sed illam ipsam quam hic fideliter expressimus.

In Caput II.

Ἀπὸ τοῦ ἵ ὄντος. Nostri codices Maz. Med. ac Fuk. caput primum hic adscriptum habent cum hoc lemma: Τὸ ἵ τῆς ἐπαγγελίας ὑπόθεσις. Neque aliter Editio Rob. Stephani, qui in ipso quidem textu Regium codicem, in ipsis autem capitulum titulis per universum operis textum appositis Medicam codicem ubique secutus est. Sed hunc titulum ab hoc loco prorsus alienum esse nemo non videt. Recte igitur Christophorus hunc quidem titulum initio libri apposuit: hic vero secundum capitulum inchoavit, quem nos libenter secuti sumus.

καὶ πλὴν ἀποφάσεων. In codice Regio ac Medicam & in veteribus schedis scriptum est, καὶ πλὴν ἀποφάσεων ἀνὰ τὸ ἐπιπέδον, levi quidem discrimine, sed quod à nobis omitti non debuit.

τὸ ἀρμύρον καὶ μόνον τὸ Θεοῦ ἡγήνημα. In codice Regio & in veteribus schedis desunt duo priora vocabula, quae quoniam divinitatem Christi imminuere videbantur expuncta sunt à quibusdam, qui eam locutionem ferre non poterant. Multa quoque alia in hoc capite partim mutata, partim truncata sunt ob eandem causam. Sed in vetustissimo codice Mazarino vera ac genuina ipsius Eusebii Scriptura fideliter retenta est. Scholion tamen ad marginem adscriptum est, quo monetur Lector ut sibi diligenter caveat ab hoc prooemio. Sic igitur notat ad haec verba: τότε οὐκ ἐπὶ τὸ προοίμιον φ. Sequitur deinde διὰ λέξιν singulis literis suam seorsum lineam obtinentibus. Porro nota illa significat ὀρθογραφίαν, id est, sollicitè cavendum esse. Solebat haec nota olim apponilocus dubiis & controversis. Iliadus in libro 1. Originum capite 20 Phi & Rho, id est frontis, haec tibi aliquid diffi-

cultatis est, ob sollicitudinem ponitur. Potest etiam alia afferri explicatio hujus notæ, ut scilicet hæc duæ literæ significant *ὁράτων*, id est, locum elegantem & perpolitum. Certe hæc nota in scriptis exemplaribus apponi solet locis elegantioribus. Ostendit mihi nuper R. P. Gabriel Cossartius duos codices Bibliothecæ Claromontanæ, alterum Gregorii Naz. alterum Joannis Chrylostomi orationes continentem. In utroque hæc nota sæpius visitur, cultioribus locis appicta. Quinetiam in quadam oratione Gregorii adscriptum *ὁρ. πάλω*, ita ut vox *πάλω* disjunctis literis, & singulas lineas obtinentibus perscripta esset. Legi olim Epistolam P. Pichæi ad V. Loissellum de eiusmodi notis, in quâ prima erat *ΩΡ. ὁράτων*.

ἡ γὰρ μὲν τὸ Πατρὸς τελεσιότιον. Rob. Stephanus notavit aliàs legi *ἁπορρὸν*, quam lectionem reperi in codice Mediceo. Fuk. & Sav. Nec dubito quin Eusebius ipse ita scripserit. Sed cum ealocutio ex Scripturibus Catholicis displiceret, eam pro arbitrio suo immutarunt, ut jam supra ab iisdem factum esse monuimus. Et in codice quidem Regio ac veteribus schedis legitur *τελεσιότιον*; quam scripturam tue-ri videtur Rufinus. Vertit enim *paterna voluntatis efficaciam*, quasi legisset *τελεσιόσι*. In codice autem Mazarino expuncta veteri lectione hæc substituta est recentiore manu *βουλῆς τῶ Πατρὸς ἐν φανέρω*. Sed Eusebius ipse, ut jam dixi, scripserat *ἁπορρὸν*. Sic enim infra loquitur de Dei Filio, ex sententia veterum Theologorum qui ante Concilium Nicænum scripsere. Certe Justinus in dialogo adversus Tryphonem pag. 284. eodem plane modo loquitur, quo hic Eusebius noster. Nam & *ἀρχιερατῆρον & ἀγγελον* in Scripturis ait dici Filium Dei ob ministerium quod exhibet Deo Patri *ὑπεριουῶτα πρὸ ὑπερκοσμίου Θεοῦ*. Et paulo post *ἐκείνα γὰρ πάντα προσονομάζει. ὅτι ἐν τῷ ὑπεριουῶτι τῷ πατρὶος βουλῆματι*. Denique vetus omnis Christianorum Theologia Deo quidem Patri monarchiam attribuit, Filio verò ac Spiritui sancto *οἰκονομίαν*, id est, administrationem ac dispensationem, ut docet Tertullianus adversus Praxeam. Verum hujusmodi locutiones cum antea sine ulla erroris suspitione usurpatæ fuissent, tandem post Concilium Nicænum repudiatae sunt à Catholicis, & Arianis relictae. Itaque in Mediceo & Saviliano codice Græcus Scholiastes ita annotat: *ἀπαρτὶ τῷ ἀπορήματι. ἢ γὰρ ἀρχιερατῆρον ἢ ἁπορρὸν οἱ Θεοὶ πατέρες, ἀλλ' ὁμοθυμῶν ἢ ἑμῶρον ἢ ἰσοδυνάμιμον ἐμολογοῦσιν ἑῶν*. Id est, divinitatem. Neque enim principem militiæ nec ministrum patris, sed consubstantialem & coæternam æqualisque potentiam sancti Patres Filium contententur.

τὸν μὲν τὸ πατέρα. Sic edidit Rob. Stephanus ex codice Regio & ex veteribus schedis. Verum in codice Maz. Med. Fuk. & Savil. legitur *τὸν δευτέρον μὲν τὸν πατέρα τὸ ὄλον αἰτίον*. Nec dubium est, quia Eusebius ita scriptum reliquerit. Sic enim loqui solet de Filio Dei, ut videre est tum infra in hoc proœmio, tum in oratione quam habuit in dedicatione Ecclesiæ Tyri, quæ lib. 10. infera habetur; tum in Panegyrico quem dixit in Tricennalibus Constantinæ, ubi Filius Dei secunda causa dicitur non tempore, sed origine.

ἢ τὸν μὲν τὸν πατέρα τὸν δευτέρον. Hæc pericope non

habetur in codicibus nostris Maz. Med. Fuk. ac Savil. apud Nicephorum. Et meo quidem iudicio hic superflua est.

τὸν δευτέρον δευτερίοντα Θεὸν λέγον. Hæc Eusebius Maximi, dum probare vult Eusebium Ariani dogmatis labe aspersum fuisse. Apud Zonaram legitur *τὸν Θεὸν λέγοντα*, quam scripturam consubstantialem schedis scriptum inveni *τὸν δευτέρον*.

ταῖς πατρικαῖς ἐπιτάξεσιν ὑπορρῶτα. In codice Med. & Sav. hoc scholion ad marginem habetur *ἐπιτάξεται ὁ τῷ Πατρὸς ὑμῶσι. ἢ λέγει, ἀλλ' ἁπορρῶν εἰ πῶς κτιστοὶ. ὡς φέρεται εἰς τὸν 2. ἰετήριον. ἢ ἢ non imperata facit Filius Dei eiusdem cum Patre substantiæ: sed unâ cum Patre condidit universa,*

quippe qui naturâ Deus est & æqualis Patri. *καθ' ὅτι ἐκ θεοῦ ἐκείνου ἐκείνου ἐκείνου.* Rob. Stephanus in variis lectionibus quas ad calcem hæc editionis adiecit, notat aliàs legi *φωτίζονται*. Quamvis scripturam in nostris codicibus non reperimus; nisi quod Henricus Savilius ad oses Ithi hanc emendavit *φωτίζονται*: utrum ex conjectura, an ex fide manuscriptorum exemplarum, incertum. Christophorus tamen eam lectionem securus est, ut interpretatione eius appareat. Vertit enim: *Patris sine orque mentis & intelligentia hominis illorum.* Quanto re cilius Musculus, qui sic vertit: *Respectu montis oculis contemplantes.* Certe non ita. *ἢ ἢ* est ac *κατανοῶν*. Sic Eusebius in libro 1. de vita Constantinæ non procul ab initio: *κατανοῶν τὸ πῶς κατὰ τὸν ἄνω Θεὸν συνέτασαν φωτίζονται.* Quam in hoc loco *φωτίζονται* ferri debet ad vocem *πῶς* quæ initio periodi posita est. Porro verbum hoc *φωτίζονται* legitur etiam apud Nicephorum in historia Eusebii postri, elegans profecto etiam etiam, additis & interpolatis verbis quibusdam compilavit.

ἢ ἢ τὸν μὲν τὸν πατέρα τὸν δευτέρον. Ita quidem in Reg. codice legitur & in veteribus schedis. Sed in optimis exemplaribus Musæ scilicet ac Med. scribitur *καθ' ἑῶν*. Quam scripturam equidem magis probo, quippe quæ cum veteribus Eusebii verbis aptius coheret. In Fuk. & Saviliano pro verbo *καθ' ἑῶν* legitur *γὰρ*.

ἢ ἢ τὸν μὲν τὸν πατέρα τὸν δευτέρον. Nostris codices Maz. Med. Fuk. & Savilii scriptum habent *ἢ ἢ τὸν μὲν τὸν πατέρα τὸν δευτέρον*. Ita quoque legitur apud Nicephorum. Porro ab his verbis cap. 2. ordiuntur idem codices quibus Roberti Stephanie dicio consentit. Sed in Christophorus non lecuti, aliter capita distincta cuius rei jam superius ratio reddita est.

ἢ ἢ τὸν μὲν τὸν πατέρα τὸν δευτέρον. Hoc loco *ἢ ἢ* sumit pro hypothesis. Ita enim loqui solebant Ecclesiastici Scriptores ante Synodum Nicænam, ut docet Photius in Bibliotheca cap. 119.

τὸν μὲν τὸν πατέρα τὸν δευτέρον. Hæc pericope non habetur in nostris Maz. Med. Fuk. ac Sav. deest etiam Maximi, quam nec Zonaras agnovit in vita Constantinæ Magni, ubi hunc Eusebii locum adducit, quod Eusebium Ariano dogmati faville convincat. Contra in Regio codice & in veteribus schedis absunt hæc voces *ἢ ἢ τὸν μὲν τὸν πατέρα τὸν δευτέρον*. Hæc verba nō habentur in operibus

codicibus quibus usi sumus. Maz. Med. ac Fuketij, quibus subseribit codex Savilianus. Sed & in codice Regio hæc verba punctis supernotantur. Merito igitur has quatuor voces expunximus, quippe quæ nec in editione 70. Interpretum habeantur. Locus est in cap. 5. Jesu filii Nave. Porro in veteribus schedis totus hic locus aliter legitur hoc modo: λῦσαι τὸ ὑπόδημα τὸ ποδῶν σου· ὁ γὰρ τὸ πῶς ἐν ᾧ εὐερίσθαισιν αὐτῶν, γῆ ἄβυσσος.

Probare hic vult Eusebius, cum qui Jesu filio Nave se videndum præbuit & principem militiæ Domini (emetipsum vocavit, eundem esse cum illo qui Mosi apparuerat in rubo. Id autem concludit ex eo quod Princeps iste iisdem verbis Jesum allocuitur, quibus Deus ex rubo Mosem fuerat allocutus. Idem sentiat ante Eusebium Iulianus martyr in disputatione adversus Tryphonem, & alii quidam teste Theodorito in questionibus ad librum Josuæ. Sed reliqui Patres principem illum militiæ Domini, non ipsum Dei Filium, sed potius Michaelem Archangelum esse censuerunt. In vetustissimo codice Maz. ad hæc verba scholion appositum est, quod hic quoque meretur adscribi: ἀλλ' ἢ ἐκκλησία ὁ ἀγγέλιος πατριάρχης, ἰερέως τὰ πῶς τούτου νομίζει ἐκ τῆς σὺ πρὶν μὴ γὰρ ἐν τῇ βάρῃ φαίνεται τῷ Μωϋσῆϊ θεολογῆσαι τὸν ἦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὴ αὐτὸν ὀφείντα, τὸν ἦ ἐκκλησίαν ἐπίστατον ἰσχυρῶς ἀπὸ τῶν ὑποδημάτων, τοῦτον δὲ γὰρ ἀρχαῖον ἐκκλησίαν ἐπίστατον Μωϋσῆϊ· ἢ δ' ἄλλον ὅτι κρείττον ὑπείχθησε σὺν πῶς, ἰσχυρῶς πῶς τῇ βάρῃ φαίνεται ὁ θεὸς ἐν εἰδείσιν πῶς τῷ αὐτῷ διακρίνοντι Μωϋσῆϊ, ἢ δὲ ἄλλοις εἰς εἰς, τῶν αὐτῶν ἠρωτάται παρὰ τῶν, ὅτι δὲ ὁ θεὸς ἐστίν· ὁ δὲ τῷ ἴσῳ φαίνεται, ὁ δὲ τὸν αὐτὸν, ἀλλ' ἀρχαῖος ἀγγέλιος ἀνόμας τῷ θεῷ. τῶν δὲ τὸ ἀγγέλιος τῆς ἀνατάτου θεοκρατίας τῆς διείρηται· ὑποδείξοντες ἐν τῇ, ἢ ἢ ἀρχαῖον, ἀλλ' ἀρχαῖον ὄντα εἰποι τις. Id est: Alqui Ecclesia aliter de his sentit ὁ sanctissime Eusebius, non perinde ac tu. Eum enim qui Mosi apparuit in rubo, Deum prædicat. Illum verò qui Moyses successori apparuit in Horebo, præsidem ac tutorem gentis Hebraorum, qui spiritum gerebat gladium, & qui Jesu præcepit ut calcari soleret; illum inquam, Ecclesia censet esse Archangelum Michaelem. Nec dubium est, quin illa rectius sentiat quam tu. Vndenam verò id colligimus? Deus qui juxta rubum Mosi famulo suo instar ignis apparuit, interrogatus ab eo quisnam esset, hoc ipsum manifestissime declaravit, se Deum esse. Ille verò qui apparuit Jesu, nequaquam se Deum nominavit, sed principem militiæ Dei. Hæc verò dignitas eum infertur sui supremæ potestate ac divinitate, nec Regia atque Imperatoria sui sed præfectoria ut ita dicam. Reliqua præ nimia vetustate legi non potuerunt, quod quidem dolendum est. Nam & elegantissimum est hoc scholion, & ipsius antiquarij qui codice em illum scripserat, id est, doctissima & vetustissima manu exaratum.

Reftius in codice Med. Maz. Fuk., & Saviliano legitur ὑπερίσθαι, ἢ τῷ πατρὶ, & c. certissima ac proflus necessaria emendatione. Nam & Zonaras in vita Constantini Magni, hunc Eusebii locum adducens ita legit: ἢ ὅτι ἐστὶν ἐστία τις ἡμεῶν ζωῆς ἢ ὑπερίσθαι, ἢ τῷ πατρὶ, ἢ τῷ ἦ ἄλλων εἰς τὸν γονεῶν δὲ μωυρῶν ὑπερίσθαι. Nec aliter legit Christophorus. Rejicienda est igitur Tur-

nebi conjectura, qui ad oram sui codicis emendat rat συνυψίσθαι τῷ Πατρὶ.

πῆρας τῆς ὑπερίσθαι. Omnes nostri codices Regius scilicet Med. ac Maz. cum Fuk. ac veteribus schedis hoc loco scriptum habent πῆρας τῆς ὑπερίσθαι quemadmodum legitur in editione 70. Interpretum. τῆς ὑπερίσθαι, id est, orbis terræ. Mox nostri codices Maz. Med. ac Fuk. cum Saviliano legunt ἡμεῶν ἢ πατρὶ. Nec aliter scribitur in editione 70. Interpretum, quam ubique sequitur Eusebius. Ipse enim est qui cum Pamphilo martyre Palæstinus codices ab Origene emendatos evulgavit teste Hieronymo.

ἐυφρανόμενος δὲ. Totus hic locus in nostris codicibus Maz. Med. Fuk. & Saviliano ita legitur ac distinguitur: ἐγὼ ἡμεῶν ἢ προσέχαιρε· καὶ ἡμεῶν δὲ ἐυφρανόμενος ἐνώπιον αὐτῶν ἐν παντὶ καιρῷ. Atque ita Iulianus martyr in dialogo contra Tryphonem & Romana editio 70. Interpretum: nisi quod pro ἐνώπιον αὐτῶν scriptum habent ἐν προσώπῳ αὐτῶν. Rufinus vertit: Ego eram cui adgaudebas cottidie. Latabar autem coram ipso in omni tempore.

τί θ' οὐκ ἔρχεται, καὶ δὲ ἀπερταυῶν. Ab his verbis caput 3. auspicantur nostri codices Maz. Med. ac Fuk. quibus consentit editio Rob. Stephani. Sed cum viderem tertii capitis titulum huic loco parum convenire, inferius cum collocandum putavi; quod etiam fecit Christophorus.

καλλὴ ἐνός. Ita quidem codex Regius & veteres schedæ. Nostri tamen codices Maz. Med. Fuk. & Savil. præferunt ἐκτός ἐνός πε. Paulo post pro ἐκτός ἐκτός in codice Maz. Med. ac Fuk. scriptum inveniri ἐκτός ἐκτός.

γῆ μὴ ἐπιτερίζειν. Mirum est in hujus verbi explicatione & Musculum & Christophorfonum Claplos esse. Musculus enim vertit: cælum tellure obstruere conati. Christophorus vero longe peius: terram interposito muro, calo adjungere. Rectius Joannes Langus, qui Nicephorum latine interpretatus est. ἐπιτερίζειν Græcis est extruere munitionem adversus aliquem: ut cum dicunt Lacedæmonios munivisse Deceliam adversus Athenienses. Vide Harpocrationem in voce ἐπιτερίζειν. Sed & τῆς Græcis munio est. Porro ridiculum est credere, homines eò dementiæ unquam profectos esse, ut extructis aggeribus cælum conscendere, Deumque exturbare aggressi sint, quod tamen hoc loco credidisse videtur Eusebius. Sunt hæc figmenta Poetarum, qui superbiam hominum illius ætatis, & divini Numinis contemptum hæc imagine declarare voluerunt.

Ter conati sunt imponere Pelion Ossa, &c. Gigantes quidem commemorat sacra Scriptura; sed de illis nihil eiusmodi dicit. Et turrin illam non à Gigantibus, sed à filiis & posteris Noe post diluvium ædificatam esse testatur.

ἐφ' οὓς τῶν ἐκ τῶν ἀγῶν τῶν ἡρώων. Male in codice Regio & in veteribus schedis scriptum est ἐφ' οὓς τῶν ἐκ τῶν ἀγῶν, & c. Sed nec sana est vulgata lectio, quamvis Scriptorem codicem Maz. Med. ac Fuk. auctoritate firmetur. Quo enim referretur verbum ἀγῶν, cum sequatur in eadē periodo αὐτοῦς μετῆς. Mihi scribendum videtur ἐφ' οὓς τῶν ἐκ τῶν ἀγῶν τῶν ἡρώων. Nisi malis voces illas penitus expungere τῶν ἐκ τῶν ἀγῶν τῶν ἡρώων, quæ glossam sapiunt,

Fig. 9.

ὁ τῆς κακίας κέρως. Scribe καὶ ὅτι ut legitur in co- A dice Fuk. ac Savil. & apud Nicephorum Callistum.

πρωτότου ὁ θεὸς σοφία. Non dubito quin Eusebius scripserit πρωτότης ὁ θεὸς σοφίας ut in quatuor codicibus Maz. scilicet Med. Fuk. ac Savil. scriptum habetur. Hæc enim vox magis convenit Eusebiano sensui, cum paulo supra locum illum ex proverbii citaverit, κλέει ἡκτισίμι. Certe veteres Theologi, ac præcipue ii qui ante Concilii Nicæni tempora scripserunt per vocabulum κτίειν non solum creationem intellexerunt, quæ ex nihilo fit, sed omnem generaliter productionem, tam quæ ab æterno esset, quam illam quæ in tempore. Hinc est, quod Melito librum scripserat, ἡκτισίως ἡ γενέσεως χριστοῦ, ut videbimus ad lib. 4. hujus historiae. Quod si hic legamus πρωτότου ὁ, incepta esset repetitio quam ταυταλογίαν vocant: ἡ πρωτότου ὁ ἡ πρωτότου ὁ. Adde quod πρωτότου ὁ non convenit generationi divinæ.

Ἡ παλαιὰ ἀγωγή ἐκδεδηγημένοι. Male hunc locum intellexit Nicephorus, quasi in laudem Judæorum hoc ab Eusebio dictum fuisset. Sic enim habet Nicephorus: τὸ μὲν ἄσαι τὰς πάλαι ἡ πρόβραχί ὁ διαταί καλῶς ἐκτετραμμένοι ὅτι. Quæ sic vertit Langus: *Ei genti quæ antiquitus & non ita pridem vita & moribus recte excolta esset, &c.* At contrarium plane sensum habent Eusebii verba. Ait enim cum Judæi prioris vitæ contagione corrupti essent, Deum satis habuisse legales eis cærimonias præscribere, & velut signa quædam ac symbola arcanorum mysteriorum eis tradere, utpote adhuc rudibus & superstitiosi gentilium assuetis. Idem scribit Chrylostomus in Matthæum. Id manifeste sibi voluit hæc verba: Ἡ παλαιὰ ἀγωγή ἐκδεδηγημένοι. Pro quo male Christophorus legit ἐκδεδηγημένοι à Nicephoro, ut videtur, in errorem inductus. ἐκδιδάσκω Græcis idem est, quod corrumpi, & ex pristina disciplina in molliem labi. Unde ἐκδεδηγημένοι ὁ ὁ, est vita mollis ac soluta; translatione ab intemperantibus hominibus, qui nullam in cibo ac potu & in toto genere vivendi legem observant. Quæ vox frequenter occurrit in libris Dionis Cassii.

νοπῶν θεωρημάτων. Sic ex codice Regio & ex veteribus schedis edidit Rob. Stephanus. Sed in reliquis exemplaribus Maz. scilicet Med. Fuk. & Savil. scriptum inveni: μουσικῶν θεωρημάτων. Nicephorus verò pro his habet: θεωρητῶν νομμάτων. Ex quo conjicere est Nicephorum vulgatam lectionem in suo codice reperisse: cumque eam minus probaret, ejus loco hanc quam diximus substituisse.

ἡμερῶν τὰ φρονήματα. Hunc locum non intellexerunt Interpretes, ut ex versione eorum apparet: Nam vocem φρονήματα retulerunt ad νομοθετῶν ἡ φιλοσόφων. Christophorus quidem vertit: *Cumque propter mansuetissimas Legumlatorum & Philosophorum tot ubique commentationes ac præcepta, &c.* Musculus verò per placidissimos eorum qui ubique leges ferebant & Philosophorum sensus, &c. Atqui longe alia Eusebii mens est. Neque enim tantum tribuit legumlatoribus philosophisque Gentilium, ut prisca illa mortalium feritas atque immanitas præceptis illorum atque institutis paulatim ad hu-

maniolem cultum revocata sit. Sed hujus rei causam confert in legem Mosaicam, quæ cum universales tandem manifestefecit. Etenim legumlatores ac Philosophi Gentilium, cum optima quæque præcepta ex illius legis fontibus hausissent, ex post hæc auditorum suorum mentibus infunderunt: quibus exculti homines, ad Evangelicæ legis notitiam accipiendam idonei tandem extiterunt. Quippe lex Mosaica velut prævia ac præparatio fuit Evangelii, Christi quæ prædicationi viam stravit. Scribendum est igitur hoc loco: τῶν πάλαι ἐκδιδάσκων ἡ πάντα ἡ νόμοθετῶν τε ἡ φιλοσόφων ἡ νομματοφρονήματα, ut discrete scriptum habent nostri codices Maz. Med. Fuk. & Savil. Certe nisi ita scripseris non cohærebit oratio. Quo enim referatur particula illa ὁ, quæ posita est initio periodi. Est & alia difficultas in hoc Eusebii loco, quodnam sibi velint hæc verba ἐξ αὐτῶν. Ait enim Eusebius: ἡ δὲ τότε ἐξ αὐτῶν ἡ τοῖς παλαιοῖς. ὅτι, ut supra. Quæ quidem verba non sine causa posita esse non videntur; ut ostendat Eusebius quidquid à legumlatoribus ac Philosophis commode dictum est, illi omne ab Hebræis eos esse mutuatos. Atque in hoc loco accepit Rufinus, ut ex interpretatione ejus liquidò apparet. Multa in hanc sententiam dicit Eusebius in libris de Præparatione, ubi ostendit Græcorum Philosophos ex Mosis libris plerumque furatos fuisse.

ὁ τῶν ἀρετῶν διδάσκαλος. Quatuor nostri codices Maz. scilicet Med. Fuk. & Savil. scriptum habent: ἀρετῶν διδάσκαλος. In optimo tamen Maz. ad marginem altera lectio adscripta est hoc modo: τῶν ἀρετῶν. Paulo post ubi legitur τῶν ἀρετῶν τὰ θεωρητῶν codices præterunt θεωρητῶν. Et mox ἡ τὰ τῶν ὁ σὺν εἰς ἡμᾶς ἐν θεῶν δασκατάσσει. ἡ ἐκτετραμμένοι αὐτοῖς. In vetustissimo codice Manuino post has voces sequuntur hæc verba: ἐκτετραμμένοι αὐτοῖς παρὰ τῶν ἡμετέρων ἀρετῶν. Eadem pericope habetur in codice Fuk. ac Savil. & in veteribus schedis, nisi quòd scriptum habent παρὰ τῶν αὐτῶν, prout legitur etiam apud Justinum & in editione Romanâ Danielis cap. 7. ubi vide Annotationes Nobilii.

ἐν ὁπῶν ἀρετῶν θεωρητῶν. In margine codicis Manuscripti est recentiore manu τῶν ἀρετῶν, ἡ ἐκτετραμμένοι. Id est, in quibusdam codicibus scribitur ἐκτετραμμένοι ἡ ἡ. Idemque rectius. Certe in optimo illo codice Renati Marchalli, qui nunc est in Bibliotheca Romanotani Collegii c. 7. Danielis discrete scriptum est ἡ ἀρετῶν τὰ θεωρητῶν. Tamen inter ἡ & ἡ super scriptum est eadem manus: prorsus ut appareat pandionem variasse codices in eo Danielis loco; & alios qui ἀρετῶν τὰ θεωρητῶν prætulisse, alios ἀρετῶν τὰ θεωρητῶν. Porro in vetustissimo illo codice R. Marchalli qui Proprium complectitur, Danielis libro hic præfixus est titulus κατὰ θεοθετῶν ὁ. supple τὰ ἐκδιδάσκων.

αὐτῶν δὲ ἀρετῶν. Ita legitur etiam in editione Romana Danielis. Verum tres nostri codices Med. Fuk. & Savilii discrete scriptum habent ἀρετῶν τὰ θεωρητῶν, lingua ipsi servavit. Sic enim legitur in vetustissimo codice Parisiensis Ecclesiæ, non ut vulgò lingua ipsi servavit.

ἡ οἰκίαις τῶν ἀρετῶν. Intelligit libros de Evangelio

lica demonstratione, ex quibus decem duntaxat ad nos pervenerunt. In vetustissimo Codice Maz. Scholiastes quidam notat hic intelligi libros de Preparatione & Demonstratione Evangelica σημείωσαι ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν ἑτοιμασμένων πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς. Id est, nota quod Commentarius vocat; libros suos de Preparatione ac Demonstratione Evangelica. Ceterum hæc Eusebii Ecclesiastica historia tanto nobis commendatio esse debet, quod post reliqua fere ejus opera exarata est, adeoque post libros Chronologicorum Canonum, ut ipse Eusebius supra testatus est.

Προφητικὰς ἐπιδόσεις. Nostri codices Maz. Med. Fuk. & Savil. scriptum habent προφ. ἐπιδόσεις, relictis meo quidem iudicio. Sic autem vocat Eusebius locos excerptos de libris Prophetarum, in quibus agitur de vocatione Gentium, & de Adventu Christi. Certe in libris Demonstrationis nihil aliud agit Eusebius, quam ut testimonia Prophetarum ex eorum libris colligat. Quibus deinde ubertorem expositionem ac demonstrationem adjecturum se esse promittit. In proœmio libri secundi vocat τὰς ἐν τῶν προφητικῶν φωνῶν μαρτυρίας.

Caput tertium.

Ὅτι δὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα. In codice Mazar. & Fuk. nulla hic fit novi capitis distinctio. Nam caput 3. multo ante incipiunt, ut supra notavi. Codex autem Medicæus ab his verbis inchoat cap. 4. Sed nihil certius est quam id quod supra monui, ab his verbis inchoandum esse caput 3. Idque vel titulus ipse demonstrat.

Περὶ τῆς μωυσεῖα γυναικῶν. In codice Med. ac Savil. & in veteribus schedis bibliothecæ Regiæ scriptum est γυναικῶν. At Muscūlus verbum γυναικῶν in activa significatione accepit pro ἐργασίας, quod omnino ferri non potest. Porro nostri codices Maz. Med. ac Fuk. scriptum habent ὅτι δὲ ἀποδύσῃ.

ὁ δὲ μωυσεῖος ἵερωτῆρ ἄνευ. In vetustissimo codice Maz. hoc scholium appositum est ad marginem: σημείωσαι ὅτι ὁ τῆς ναυῆ ἱερωτῆρ ἀνευ ἑκαλεῖτο. Id est, nota quod Jesus filius Naue prius Aules vocabatur. Sed Hieronymus in caput 1. Osee, notat hunc esse errorem omnium codicum tam Græcorum quam Latinorum, qui Aule scriptum habent pro Osee. Osee, inquit, in lingua nostra Salvatorem sonat: quod nomen habuit etiam Jesus filius Naue, antequam ei a DEO vocabulum mutaretur. Non enim (ut male in Græcis codicibus legitur & Latinis) Aule dicitur est: quod nihil omnino intelligitur: sed Osee, id est Salvator. Clemens in libro 1. Recognitionum. igitur Moyses, inquit, his administratis Aulem quendam nomine proponens populo, qui eos revocaret ad patriam terram. Sic & Laurentius lib. 4. cap. 17.

Τῶν ἐκείνου παροδοθείσης. Nicephorus habet τῶν ἐκείνου, quomodo etiam in quibusdam libris se reperisse testatur Stephanus. Sic certe præferunt codex Med. & Maz. cum Fuk. & Saviliano. Patum tamen interest utro modo legamus: cum idem sit dicere, legem datam esse Moysi, & datam esse per Moysen.

Τῶν χριστῶν ἀποκαταστάσεων. Ita legitur in codice Regio & in veteribus schedis. Verum Maz. codex

Acum Med. & Fuk. scriptum habet ἀποκαταστάσεων, quod magis probo. Sic paulo infra iidem codices habent Δαβὶδ εἰς τὸ ἀπὲς ἐκδοσῶν ἀναφώνει.

Μόνον ἀποκαταστάσεων ἀρχιεροφύλιω. Vox ἀποκαταστάσεων mihi videtur, utpote otiosa ac superflua.

ἐν τῆς ἀπὲς εἰκονικῆς τῆς χριστοῦ ἀποκαταστάσεως. In codice Medicæo emendatur ἀπὲς αὐτῆς, quomodo etiam in veteribus schedis discrete scriptum inveni. Certe aut ἀπὲς αὐτῆς scribendum est aut ἀπὲς αὐτῶν, &c. præcessit enim εἰς εἰς γένοιτο ἐκείνου.

Τοσαύτη γένοιτο κίνησις. Male Christophorus persecutionis tumultum interpretatur. κίνησις hoc loco verbum est medium, quod tam in bonam quam in malam partem sumi potest, ac tam de benevolis & amicis quam de hostibus ac persecutoribus debet intelligi. Itaque Eusebius dixit κίνησιν ἀπὲς τινὰς non autem κατὰ τινὰς. Vult enim dicere nunquam ullius hominis causâ talem tantumque motum omnium gentium extitisse, quantus Servatoris nostri causâ extitit; aliis religionem ejus amplectentibus, aliis impugnantibus. Eleganter, meo quidem iudicio, Nicephorus hunc motum σεισμὸν τῆς οἰκουμένης appellat.

Παρά τῷ πνεύματι & ἐκείνου κινήσῃ. Omnes nostri codices Regii scilicet Maz. ac Med. cum Fuk. ac Savil. scriptum habent πνεύματι τῷ πατρὶ καὶ ἐκείνου κινήσῃ. Certe Nicephorus, qui Eusebium ubique solet excubere, hoc loco habet πατρὶ καὶ. Et verbū quod proxime sequitur κινήσῃ, ita scribendum esse convincit. Neque enim Filius Dei à Spiritu sancto ornatur, sed à Patre. In veteribus schedis scriptum inveni πάντες. Atque ita ad marginem Medicæi codicis emendatum esse eadem manu.

ἐν τῷ δὲ σωματικῶν σκευασθῶν, codex Fuk. & Savil. scriptum habent δὲ σωματικῶν. Sed nihil opus est hac emendatione. Sequitur enim paulo post ἐλαφὲς ἐν τῷ ἐξ ὕλης σωματικῶν.

Ἰδὲ αὐτῶν τοὺς σωτηριεὺς μέμνηται τῶν καρδίας. Tota hæc pericope abest à nostris codicibus Maz. Med. ac Fuk. Deest etiam in veteribus schedis. Sed neque Rufinus eam agnoscit, ut ex versione ejus apparet. Habetur tamen in codice Regio, & in cunctis editionibus Esaiæ cap. 61. Videtur tamen ab Eusebio prætermissa hic esse, vel per imprudentiam, dum Esaiæ verba memoriter recitat: vel de industria, eo quod hæc verba parum ad institutum ipsius facere videbantur. Sic supra notavimus integram pericopem ex Evangelio Johannis ab eo omissam fuisse. Certe Origenes in tomo 1. Commentariorum in Joannem, ubi locum Esaiæ citat, hanc quoque pericopem non agnoscit: nec Basilii Seleucensis in oratione 38.

χριστῶν ἐκείνου. Nostri codices Maz. ac Med. cum Fuk. ac Savil. scriptum habent χριστῶν καὶ ἀρχιερέων, quam lectionem etiam in margine Regii codicis adscriptam inveni.

Τινομένης ἀσωμάτου καὶ ἐν δυνάμει. In codice Fuk. & Savil. legitur ἐν δυνάμει. Quam scripturam magis probo. Vulgatam lectionem habet codex Maz. sed in margine adscripta est altera lectio hoc modo. Τῆς χριστοῦ. Porro scribendum est hoc loco γονομένης, ut præferunt nostri codices Maz. Med. Fuk. & veteres schedæ.

Τῶν τε σθεσάμων. In codicibus nostris Maz. Med. ac Fuk. deest particula conjunctiva, totusque locus

Page 13.

Page 14.

ita scribitur *εἰς θεὸν ἄλλοθεν προέβη καὶ ἀπὸ αἰῶνα ἀπάντων ἰσχυρότερος, πῶς σεβασμιον τιμῶν πᾶσι τὸ πατὴρ ὑπερῆρα, καὶ προσκυρεῖται ὡς ἀπὸ θεῶν.* Nec aliter citat Johannes Zonaras in vita Constantini, ubi hunc Eusebii locum adducit, quod probet Ariani dogmatis sectatorem illum fuisse. Ego verò non video quid in his verbis reprehendere potuerit Zonaras. An quod Eusebius dicit Christum adorari ut Deum? Atqui hoc dici potest etiam de vero Deo. Nam ut cum supra in hac periodo dixit Eusebius, Christum glorificari ut Pontificem *δοξάζειν ὡς ἀνάρχην* (sic enim habent nostri codices Maz. Med. ac Fuk) id non prohibet, quominus Christus verus esse Pontifex intelligatur. Ita cum dicit Christum adorari ut Deum, non ideo negat Christum verè Deum esse perinde ac Patrem. An forte Zonaras hæc Eusebii verba notare voluit πῶς σεβασμιον τιμῶν πᾶσι τὸ πατὴρ ὑπερῆρα. Idem supra in capite 2. longe apertius dixit Eusebius τὸ κτῆρ *ἡμῶν καὶ τὸ κράτος αὐτῆς θεότητι καὶ δυνάμει καὶ τιμῇ πᾶσι τὸ πατὴρ ὑπερῆρα μένον.* In his tamen verbis nihil est quod merito possis reprehendere, modo Christum ab æterno hæc omnia accepisse intelligas. Ariani quidem Christum, honorem, potentiam ac divinitatem à Patre accepisse ajebant: sed non ab æterno, nec divinitatem in Filio *ἰδοιότητον* esse affirmabant, sed ex Patris nutu ac voluntate pendentem. Vide Eusebium in lib. 5. Demonstrationis pag. 227. Athanasium in libro de Synodis Arimini & Seleuciæ.

In Caput quartum.

Τῶντα μὲν οὖν. Ab his verbis caput 4. inchoant codex Maz. & Fuk. quibus subscribitur codex Regius cum veteribus schedis.

Pag. 15. ἡδὲ ἐπὶ γ' ὀρίσας πη γ' ἡς. In vetustissimo codice Maz. & in Savil. scribitur ποι γ' ἡς.

καὶ τίς ἐλάλησεν ἕτως. In Esaia cap. 66. legitur καὶ τίς ἔπαυσεν ἕτως. Atque ita hoc in loco scriptum habent codex Fuk. & Savilii. Sed vulgatam lectionem asserunt reliqui codices & Rufini versio. Sic enim vertit Rufinus: *Quis audivit talia, & quis loquutus est ita? Si peperit terram in una die, & si genita est gens de semel.*

Ἄταρ καὶ τὸν Ἀβραάμ. Musculus vertit utpote *Ataram & Abrahamum.* Ad quem locum notat Johannes Grynæus legendum sibi videri *Thare*, qui fuit pater Abrahamæ, de quo in cap. 11. Geneleos. Quin etiam ad marginem codicis Morzi, vir doctus annotaverat fortè *Θαράμ* scribendum esse. Sed hæc nugæ sunt. Neque enim *Tharram* pater Abrahamæ, fuit ex numero eorum quos Deus præcipuo quodam amore dilexit. Id certe non legitur in sacris voluminibus. Immo plane contrarium ex his elici potest. Siquidem Deus cum Abrahamum sibi eligere vellet, & ad maximarum rerum spem ac promissionem vocare, ante omnia eum ex domo *Tharram* patris sui migrare iussit. Atque ita *Tharram* repudiato, Deus Abrahamum ejus filium elegit. Certe *Tharramum* dæmonum cultui deditum fuisse ipse testatur Eusebius, cum ait pauld post de Abrahamo *τῆς πατρῴας μὲν ὀπισθ' ἀσεβήσας δαιμονίας.* ἄταρ igitur hic adverbium est, ut recte in ora codicis Regii adnotatur ad hæc verba *ἄταρ καὶ τὸν ἔστι καὶ θεὸς, ἢ πλὴν, ἀπὸ δὲ ἡμῶν, ἢ ἀπὸ τῶν θεῶν.*

Ἐγάρτοι δηλοῦν εἶδει τοῦ ὀνόματος καὶ ἡμεῖς. Nostri codices uno consensu scriptum habent *Ἐγάρτοι δηλοῦν εἶδος τοῦ ὀνόματος καὶ ἡμεῖς.* Ex quo scribendum puto *τὸν ὄνομα τὸ καὶ ἡμεῖς, ἢ εἶδος.*

In Caput quintum.

Ἐπεὶ δὲ μετὰ τῶν δέσσαν ἦδ' ἡ. In codice Med. Maz. & Fuk. legitur *Ἐπεὶ δὲ ἦδ' ἡ μετὰ τῶν δέσσαν ἡμεῖς, ἢ εἶδος.* In exemplari autem Regio & in veteribus schedis scriptum est *Ἐπεὶ δὲ μετὰ τῶν δέσσαν ἡμῶν προκατασκευῶν.* Sed utrumque superfluum est tam ἦδ' ἡ quam ἡμῶν, cum infra in eadem periodo posita legantur.

Δεύτερον καὶ τριακοντὸν ἔτος. Idem nomen habetur in Chronico Eusebiano. Anno 42. *Ἰησοῦς Χριστὸς υἱὸς τοῦ Θεοῦ* in *Βιβλίῳ Ἰουδαίων*. Annus porro primus Augusti juxta supputacionem Eusebii is est, quo Hirtius & Panfa Consulibus fuerunt. Proinde secundus & quadragesimus Augusti annus cadit in Consulatum ejusdem Augusti tertium decimum. Hæc de anno natali Christi Djem verò neutriubi expressit Eusebius. Oriens quidem in lib. 7. cap. 2. postquam juxta sententiam Eusebii, quem ubique sequitur, Christum natum esse dixit anno Imperii Augusti 42. anni die 7. Calendas Januarias. Nec aliter legitur in veteribus Fastis quos sub Idacii nomine primum edidit Jac. Sirmundus: fuitque hæc communis opinio Occidentalis Ecclesiæ. Sed cum Orientales aliter senserint, Christum scilicet natum die 8. Idus Januarias, in hac quoque sententia Eusebium fuisse minime dubitandum est. Inque sententia Eusebii, primus Christi annus coæquetur cum anno 42. Imperii Augusti. Sic certe in vetustissimis codicibus Eusebiani Chronici, Acotius, Lipsii & Ottelii scriptum habetur, ut testatur et Miræus. Sic in antiquissima editione Melobonensi, quam nec Scaliger nec Pontacus vidit. Male in editione Scaligeri primus Christi annus componitur cum anno 43. Augusti, contra veterum scriptorum codicum, adeoque contra ipsius Eusebii sententiam. Etenim Eusebius in fine lib. 7. in historiæ Ecclesiasticæ successione à se consecratam, à natali Christi ad usque subversioem Ecclesiarum complecti annos quinque ac trecentos. In qui si primus Christi annus ab anno 43. Augusti ducitur, inde ad 19. Diocletiani annum quo obstructæ sunt Ecclesiæ, quatuor tantum ac trecenti sunt anni. Verissimum igitur est, quod supra Eusebium initium annorum Christi anno 42. Augusti, mense Januario collocavisse. Et sic Eusebius adversus hæresim Alogorum ex Eusebio Chronico, ut opinor.

Κυρλίωσιν ἢ ἐμεινόντων τῆς συρίας. Id est, cum Quirinus legatus esset Syriæ. Legatos Cæsars quatuor provincias mittebantur, civilia simul & militaria recturi, Græci fere *ἡγεμόνας* vocant. Ita Strabo in lib. 17. Dio Chrysostomus, aliique.

Τῶν τῆς δὲ τῆς καὶ κυρλίωσιν ἀποζητήσας ἡμεῖς. Josephus quidem mentionem facit de captivitate illius quæ à Quirino facta est in Syria ad Jeddæa statim post relegationem Archelai. Sed in ipsa descriptione, quam Lucas regnante adhuc Herodote etiam esse ait, non meminit. Ac mihi quidem no-

detur error in textum Lucæ irrepsisse in Quirinii nomine, & pro Quirinio restituendum esse nomen Sentii Saturnini. Hic enim Præses fuit sub finem regni Herodis teste Josepho. Certe Tertullianus in lib. 4. adversus Marcionem, census in Judæa actos scribit per Sentium Saturninum. Ex quo apparet, Tertulliani tempore quosdam in Evangelio Lucæ pro Quirinio Saturninum legisse. Ceterum mirum est hanc primam descriptionem à Josepho prætermisissam fuisse, qui tamen patriæ suæ historiam tantâ diligentia persecutus est, ut & Præsides Syriæ omnes recensuerit. Nam & Sentium Saturninum commemorat, ejusque successorem Quintilium Varum. Hæc cum intelligeret Eusebius, sic censuit: unam eandemque esse descriptionem, cujus Lucas & Josephus meminisset; sed Josephum falli qui eam descriptionem post relegationem Archelai contigisse scriberet. Itaque eodem Eusebius in Chronico, tumultum illum Judæ Galilæi, qui descriptionem illam à Quirinio factam subssecutus est, sub ortum Christi & extrema Herodis tempora collocat. Neque enim adeo stupidus fuit Eusebius, ut non videret Lucam & Josephum in adsignando descriptionis tempore inter se dissentire. Quippe id patebat etiam cæco. Sed in hac dissimulatio, ob Evangelii reverentiam Lucam sequi maluit, & Josepho fidem abrogare. Quæ quidem sententia longe commodior est & expeditior, quàm illa Scaligeri, qui duas fuisse censet Judæa descriptiones; utramque à Quirinio factam. Sed in hac Scaligeri sententia multa occurrunt parum verisimilia. Primo enim Quirinium bis missum fuisse oportet Legatum in Syriam; bis ad eandem rem, videlicet ad census agendos: primum quidem circa ortum Christi; deinde vero decem circiter post annis, cum relegatus fuisset Archelaus. Atqui non est probabile, eundem hominem bis missum fuisse ad regendam provinciam. Certe Josephus diligentissimus scriptor, cum Quirinii adventum in Syriam ac Judæam narrat, cum jam antea in Syriam venisse non dicit, nec descriptionem aut ab illo, aut ab alio quopiam Romano judice jam antea factam fuisse. Quod si jam facta fuerat descriptio, cur iterum fit per eundem virum? Nam si recte & sine fraude facta fuerat, novam facere nihil necesse erat. Sin male & inique facta, alium mitti oportebat, qui æquiorum faceret descriptionem. Præterea prior illa descriptio quomodo fieri potuit à Magistratu Romano, regnante Herode; cum Herodes optimo jure Rex esset Judæa à Senatu appellatus, nec jus esset Magistratu Romano quicquam in Judæa pro imperio agere quandiu Rex Herodes vixit. Mitto quòd circa extrema illa Herodis tempora quibus natus est Christus, Saturninus & Varus legati Casaris in Syria fuerunt, non autem Quirinius, ut jam supra dixi. Hæc sunt argumenta, quibus potissimum impulsus, Scaligeri sententiam minus probabilem duco, qui duas descriptiones fuisse contendit. Nec obstat quòd ait Lucas, descriptionem illam quæ facta est paulò antequam Christus nasceretur, primam fuisse. Hoc enim vocabulo id tantum significatur, tunc primum in Judæa census à Romanis actos fuisse, nec ullam antea factam descriptionem. Falsum item est quod

ait Scaliger, posteriorem descriptionem ad Tetrarchiam Archelai, & ejus bona duntaxat pertinuisse. Immo Josephus in fine lib. 17. & initio 18. diserte scribit, Quirinium à Cæsare missum ad census agendos per Syriam ac Judæam. Scaligeri sententiam secutus est Petavius, cui hoc unum adjecit in Rationario Temporum; utramque hanc descriptionem à Quirinio cum extraordinaria potestate in Syriam missò factam esse. Verùm Lucæ ac Josephi verba id refellunt. Nam Lucas quidem ait ἡ ἀναγραφὴ τῆς οὐσίας κυρνήϊου: & Josephus habet ἀναγραφὴ τῶν ἰδίων ἐσθμῶν, quod non nisi de ordinario rectore dici potest. Eandem viam in conciliandis Lucæ ac Josephi locis secutus est Casaubonus in Exercitationibus. Sed omnes, meo quidem iudicio, oleum atque operam perdiderunt. Nam ex duobus alterutrum falli necesse est. Quod cum de Evangelista dicere, aut omnino suspicari nefas sit, fatius est in Judaicum Scriptorem causam erroris conjicere. Quod si cui id durius videbitur, una hæc restat conciliandi ratio, quam supra indicavimus; ut in textu Lucæ pro Quirinio Saturninum restituamus, ejusque tempore descriptionem non à Magistratu Rom. sed ab ipso Herode Rege factam esse dicamus. Hac ratione optime inter se consentient Lucas ac Josephus. Posset etiam dici, descriptionem illam absolutam quidem ac terminatam fuisse sub Quirinio Præsede post exsilium Archelai; diu tamen antea cœptam esse sub finem Herodis, quo tempore natus est Christus. Hac ratione omnis inter Lucam ac Josephum dissensio tollitur. Nam Evangelista descriptionem illam, quæ sub ortum Christi, superstitè adhuc Herode fieri cœpta est, vocat descriptionem Præsidis Quirinii, eo quod sub Quirinio tandem terminata est. Hæc meo quidem iudicio, commodissima est interpretatio loci illius ex Evangelio Lucæ; quippe quæ unam duntaxat descriptionem factam fuisse supponit, non autem duas, ut Scaliger aliique ejus opinionem secuti, contra fidem historiæ confinxerunt.

Ἰουδαὶ ὁ γαλιλαῖος ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς. Scaliger in lib. 6. de Emendatione Temporum, & in Animadversionibus Eusebianis, ait Lucam in Actibus Apostolorum, non de prima professione loqui sub qua natus est Christus, sed de secunda, quæ facta est post relegationem Archelai: & Eusebium graviter reprehendit, qui has duas professiones inter se confuderit. Sed Scaliger ipse gravissime fallitur, qui nullo auctore fultus, duas descriptiones nobis obtrusit, cum unam tantum fuisse & Josephus & Lucas ipse confirmet. Non enim addit Lucas τῆς δευτέρας ἀπογραφῆς, sed tantum dixit τῆς ἀπογραφῆς; unicam fuisse innuens descriptionem. Origenes quoque in libro 1. contra Celsum cum Eusebio consentit his verbis: καὶ μετ' ἐκείνου, ἐν ταῖς τῆς ἀπογραφῆς ἡμέραις, ὅτε ἵσταται γαλιλαῖος Ἰησοῦς, ἰδὼς τις γαλιλαῖος πολλοὺς ἑαυτοῦ συναπείσσειν ὑπὸ τῷ λαῷ, id est. Post illum in diebus census, quo tempore Jesus natus est, Judæus quidam Galilæus fecit multos e populo ad se desicere. Eadem igitur operâ Origenem reprehendet Scaliger, quippe qui eadem dixerit quæ Eusebius noster. Neque enim Origenes duas Judæa descriptiones distinxit. Porro Eusebius noster secum ipse optime consentit.

Nam cum Evangelicam secutus auctoritatem, A hoc loco opinionem duntaxat ac sensum Aferenti-
 censum illum Quirinii in exordia Natalis Domi- non verba retulisse. Porro nostri codices Maz. ac
 nici conceperit, consequens fuit, ut motum Judæ Med. cum Fuk. ac Saviliano scriptum hic habent
 Galilæi in idem tempus conferret. In quo dissen- φασιν οἱ τὰ κατ' αὐτὸν ἀρ.
 tit quidem à Josepho, ut supra dixi: Sed cum bea- Τύτων δ' εἶται πατέρα ἡρώδου. Ita quidem ex codice
 to Luca: & secum ipse egregie concordat. Quod Regio edidit Rob. Stephanus. Sed in nostri codi-
 si quis nostram sententiam amplecti maluerit, cibus Maz. Med. & Fuk. de sunt hæ voces οἱ τὰ κατ'
 nulla inter Lucam ac Josephum reperietur dissen- rectius sine dubio. Quoniam Rufinus vulgatum
 tio. Nos enim descriptionem illam ejus tempore scripturam tueri videtur.
 natus est Christus, ceptam esse dicimus Herode
 in Judæa regnante: Eandem verò decem circiter
 post antih Archelao Herodis filio in exilium mis-
 so, à Quirinio absolutam ac terminatam fuisse.
 Quo quidem tempore tumultum Judæ Galilæi ex-
 stituisse asserimus, post relegationem scilicet Ar-
 chelai. Certe ante exauktionem Archelai nul-
 la subesse potuit causa, cur Judas populum Ju-
 dæorum ad defectionem concitaret. Siquidem nec
 census illic agi potuit à Magistratu Romano, ubi
 Rex imperabat socius & amicus populi Romani;
 nec ullum Judæis imminabat periculum, ne alie-
 nigenis servirent, cum Judæo, id est gentis suæ re-
 gi paterent. Ex quo apparet, & censum & motum
 Judæ Galilæi non nisi post exsilium Archelai con-
 tingere potuisse.

Καὶ ἀπὸ τῆς ἑσπερίας πολὺ, Postrema vox abest à no-
 stris codicibus Maz. Med. ac Fuk. Pro qua in vul-
 gatis editionibus Actuum cap. 5. legitur λαὸν ἰσραὴλ.
 Sed nec vetus Interpres, nec Rufinus eam vocem
 agnoscunt.

Pag. 18. Τὰ τε ἄλλα ἀξιώματα μίγας. Magis placet altera
 lectio quam in codicibus nostris Regio, Maz. Fuk.
 ac Savil. & in veteribus schedis reperimus τὰ τε
 ἄλλα ἀξιώματα μίγας. Atque ita legit Rufinus, ut ex
 interpretatione ejus apparet. Cyrinus quoque vir
 unius ex consensu Curia Romana, per singulos Magi-
 stratus usque ad gradum Consulatus ascendens; cetera
 quoque honorabilis.

In Caput sextum.

Ἀμάφου Ἡρώδης. Herodem non fuisse alienige-
 nam, abundè docuit Josephus Scaliger in notis ad
 Eusebii Chronicon. Certe Josephus in libro 20.
 Antiquitatum cap. 6. Herodem vocat Judæum ge-
 nere. εἰ μὴ ἦδ' ἰσραὴλ, φησὶ τῶν ἡξίω, δὲ τὸ κτίσιν
 τῆς καισαρείας ἡρώδ' ἰσραὴλ αὐτῶν βασιλεὺς, γυνομένη τὸ γένος
 ἰσραὴλ.

Τὴν κατὰ ἰσραὴλ ἀρχὴν, Delenda est præpositio
 κατὰ, quæ ex superioribus male repetita est. In ve-
 tustissimo codice Mazarino legitur κα. Atque hic fi-
 nis est pagina. In altera autem pagina sequitur ἰ-
 σραὴλ.

φασιν οἱ τὰ κατ' αὐτὸν ἀφελούτως. Ita legitur in
 codice Regio. Quam lectionem confirmat Rufi-
 nus. Sic enim vertit: Africanus autem qui & ipse
 præcipuus in Historiographis habetur: ajunt, inquit,
 qui de eo diligentius explorarunt, Antipatrum
 quendam patrem esse Herodis Ascalonita, qui &
 ipse fuerit Herodis cujusdam filius, templi Apol-
 linis adiuti. Putavit scilicet Rufinus verba hæc
 esse Africani, quæ citat Eusebius, ab eo loco φασιν
 οἱ τὰ κατ' αὐτὸν ἀφελούτως, &c. Sed fallitur Rufi-
 nus. Locus enim Africani quem hic indicat Euse-
 bius, integer habetur infra in cap. 7. ex Epistola A-
 fricani ad Aristidem. Ex quo apparet, Eusebium

A hoc loco opinionem duntaxat ac sensum Aferenti-
 non verba retulisse. Porro nostri codices Maz. ac
 Med. cum Fuk. ac Saviliano scriptum hic habent
 φασιν οἱ τὰ κατ' αὐτὸν ἀρ.

Τύτων δ' εἶται πατέρα ἡρώδου. Ita quidem ex codice
 Regio edidit Rob. Stephanus. Sed in nostri codi-
 cibus Maz. Med. & Fuk. de sunt hæ voces οἱ τὰ κατ'
 rectius sine dubio. Quoniam Rufinus vulgatum
 scripturam tueri videtur.

Ἰεροδῶλον καὶ μένων. Rufinus & Christophorus
 nus ad istos vertunt, quod non probo. Nam ἰε-
 ρῶδης sunt servi templorum. Varro in lib. 7. de lin-
 gua Latina, ut societatis, ut sanorum servi. Tales
 erant Veneri in Sicilia, servi templi Veneris Ery-
 cinæ, de quibus Cicero in Divinatione, & in
 Verriâ. Tales etiam apud Latæntinas servi Menti-
 tiales teste Cicero pro Cluentio. Hæc præterea
 item erant Corinthi Veneris meretrices, quæ
 ἰεροδῶλος vocat Strabo in libro 8. quæ à domo
 Veneri erant mancipata. Denique & Comitis
 Bellonæ servi erant quàmplurimi teste eodem
 Strabone in lib. 12. Firmicus quoque in libro 8.
 Matheos, hierodulos distinguit ab ædificis, præter
 ut servi, sic etiam liberi sanorum erant, quæ
 pecuniâ libertatem sibi comparaverant. Quæ de
 liberta Veneris Erycinæ dicitur à Cicero in Di-
 vinatione. Ἰεροδῶλοι nominantur etiam Elixæ
 cap. 8.

Ἰλωχὸν ὄντα. Ita quidem codex Regius. Sed
 qui omnes Med. scilicet & Maz. cum Fuk. ac Sa-
 vil. scriptum habent πάντα ὄντα longe rectius. Nam
 ἰλωχὸς proprie mendicum significat, qui sibi pro
 scitab occurrentibus: cuiusmodi nequaquam
 Herodes pater Antipatri.

φιλῆται. Omnes nostri codices uno eodem
 scriptum exhibent φιλῆται. Quem quidem codicem
 sum haudquaquam negligendum puto. Totum
 tim locus in vetustissimo codice Maz. ita legitur
 ἐν τῶν φιλῆται τῶν ἐσθίων ἡ δὲ τῶν ἰσραὴλ
 ἰσραὴλ ἀρχὴν φιλῆται; quam scripturam in Maz.
 quoque & Fuk. codice reperi.

Σωτηρία τὴν ἐλάμβανεν, ἢ ἢ τῶν ἰσραὴλ. In
 codice Regio totus hic locus ita legitur, τῶν ἰσραὴλ
 σωτηρία τὴν ἐλάμβανεν ἢ ἢ τῶν ἰσραὴλ. Quam
 quidem lectionem præferendam existimo. In
 gata scripturæ longe præferendam existimo. In
 te legit Rufinus, sic enim vertit: Sub hunc, immo
 jam Salvatoris adventu, etiam gentium salus ex-
 pectata illa, secundum ea qua Propheta præ-
 dixerant, consecuta est. Vulgata tamen lectio ad
 codicis Regii adscripta est eadem manu; & in
 Maz. Med. ac Fuk. habetur.

ὅτι ὡς ἐν ἑτέροις διελέθησαν. Intelligit librum Demon-
 strationis Evangelicæ. Etenim in octavo
 operis libro agit de hebdomadibus Danielis, quæ
 adventu Christi completas esse contendit præ
 sententiam Africani. Eundem Eusebii locum
 lib. 8. Demonstrationis Evangelicæ citat Flavi-
 nymus in Commentariis in Daniele.

In Caput septimum.

Τῶν δὲ πέντε ἡμέρας. Quatuor nostri codices
 Regius scilicet ac Maz. cum Med. & Fuk. scriptum
 habent πέντε ἡμέρας, &c. Sed Rob. Stephanus
 hanc particulam jam antea in superiore membro

positam videret, hoc loco de substituit, nobis tamen rectior videtur scripta lectio.

Hoc loco Rob. Stephanus consilium laudare nullo modo possum, qui cum Regium codicem sibi sequendum proposuisset, eum ex parte duntaxat expressit. Nam in Regio quidem codicis totus hic locus ita legitur τὰς μὲν δὲ τῶν λατῶν δόξας βίαιος ἔχει, ἡ δὲ φωνή μὲν ἀποδείξας. In reliquis autem codicibus Med. scilicet & Maz. ac Fuk. ita scriptus est. τὰς μὲν τῶν λατῶν δόξας ὡς ἀν βίαιους ἔχει, ἡ δὲ φωνή μὲν ἀποδείξας. Atque ita legitur etiam apud Nicephorum. Duplex igitur fuit scriptura huius loci, cum alii ἀποδείξας legerent, alii ἀπεδείξας. Sed qui legebant ἀποδείξας, id adverbium illud ἀπο expungebant, quippe quod nullomodo convenire possit cum verbo ἀποδείξας, nos ἀπεδείξας prætulimus, tum quia plarium exemplarium auctoritate firmatur; tum quod Rufinum ita legisse ex eius versione comperimus.

Particula γὰρ abest à nostris codicibus Maz. Med. Fuk. & Savil. nec habetur in interpretatione Rufini. Exstat tamen in codice Regio & apud Nicephorum in cap. 11. lib. 1.

Ita quidem ex codice Mediceo edidit Rob. Stephanus. In Regio exemplari prius scriptum erat ἐπιπλάκει. Postea verò emendatum est paulò recentiore manu σωματικῶς.

Priorem illam lectionem ἐπιπλάκει retinuit Nicephorus, Codex autem Maz. & Fuk. scriptum habent σωματικῶς, vel quod idem est σωματικῶς. Atque ita legisse videtur Rufinus: sic enim vertit: Reconjunctum namque est sibi invicem genus, & illud quod per Salomonem, & illud quod per Nathan ducitur, &c. Ubi vides Rufinum duas illas præpositiones verbi σωματικῶς totidem latinis exprimere voluisse. In vulgatis quidem Rufini editionibus legitur conjunctum namque est sibi invicem genus, &c. Verùm in duobus manuscriptis codicibus, altero bibliothecæ Regiæ, altero Parisiensis Ecclesiæ, & in vetustissimis editionibus legitur reconjunctum. Nec tamen probare possum interpretationem Rufini. Nam reconjungi quidem dicuntur duæ familiae, quæ cum ex eadem gente ortæ sint, mutuis postea connubiis inter se rejununtur. Sed in hoc loco longe alia Africanus mens est. Non enim dicit Africanus Nathanæos ac Salomonios qui ex eadem gente Davidica originem ducebant, mutuis inter se connubiis postea rejunctos fuisse. Verùm hoc dicit, generationes illas, tum quæ à Natthane, tum quæ à Salomone ducuntur, implexas esse etque intricatas, ob secundas scilicet nuptias viduarum & seminum suscitationes, quæ in multis generationum illarum gradibus occurrunt. Proinde præpositio illa ἐν in verbo σωματικῶς, non exponenda erat per re ut fecit Rufinus, sed potius per præpositionem super. Ad verbum σωματικῶς superimplexum est.

Vir doctissimus Joannes Langus qui Nicephorum latinè interpretatus est, hunc locum ita vertit: Implexata enim inter se sunt genera, & quod à Salomone & quod à Nathan descendit, representatione eorum quasi liberos non creassent secundisq; nuptiis ac resuscitatione seminum. Rufinus verò liberius quidem, sed non sine elegantia ita vertit: Reconjunctum namq; sibi est invicem genus, & il-

lud quod per Salomonem, & illud quod per Nathan ducitur, per legales substitutiones qua fiebant his qui sine liberis decebant, & per secundas nihilominus nuptias, quibus unus atque idem aliis parentibus progenitus, aliorum esse filius videbatur. Omisit Rufinus verba illa Africanus ἡ ἀνασάσει σωματικῶν, quæ certe superflua videntur. Cum enim jam antea dixerit ἀνασάσει ἀπὸ τῶν rejunctas fuisse familias, quid opus est addere ἀνασάσει σωματικῶν, quod unum idemque est teste Africano in hac ipsa ad Aristidem Epistola. Ceterum obscurum est quod hie ait Africanus, reparatione scilicet seminis eorum qui sine liberis decebissent, misericorditas esse familias. Nam quoties frater eodem patre natus relictam fratris sui in conjugium ducebat, nulla erat agnationis mutatio. Sed si forte frater uterinus, viduam fratris sui uxorem ducebat, tunc aliqua familiarum permixtio nasci poterat. Itaque merito addidit Africanus ἡ συντιγεγαμίαι. Hæc enim præcipua fuit causa permixtionis familiarum, quoties mulier susceptis jam liberis ex priorè matrimonio, ad secundas nuptias transvolabat, & filios ex posteriore etiam viro pariebat. Quo factò, filium ex priorè matrimonio natum, uxorem duxisse, & improlem postea obiisse fingamus. Tunc si frater illius uterinus viduam in conjugium duxerit, & ex ea liberos sustulerit, in persona liberorum erit aliqua familiarum confusio, ita ut naturæ quidem hujus: lege autem, illius filii dicantur.

Apud Nicephorum legitur ἀνασάσει, atque ita in codice Regio prius scriptum fuerat: postea verò emendatum est alia manu ἀνασάσει. Verùm Nicephori lectio magis placet, cum paulo ante positum sit ἀνασάσει.

Hæc est scriptura Regii codicis, quam Nicephorus etiam confirmat. Notum tamen codices Med, Maz, Fuk. scriptum habent ἀλλοτε ἄλλως.

Hæc est scriptura codicis Regii quem secutus est Stephanus. Neq; aliter legisse videtur Rufinus qui sic vertit: ipsas generationum consequentias enarrabimus. Reliquit tamen codices Maz. Med. Fuk. ac Savillii præferunt πλεὺς ἐπαλάλαζεν τὸ γένος. Quam quidem lectionem etiam ad latus codicis Regii adscriptam inveni. Nicephorus autem habet ἐπαλάλαζεν, id est commutationem. Et Christophorus quidem vulgatam à Rob Stephano lectionem secutus est. Ego verò alteram lectionem amplexus sum, quippe quam plures & meliores codices exhiberent. Deinde Africanus hoc loco nequaquam recenset seriem utriusque generationis. Neque enim progreditur ultra Matthan & Melchi. Sed tantum exponit ἐπαλάλαζεν, id est commixtionem seu complicationem duarum familiarum in genealogia Christi.

Hoc loco Africanus χρηθεὶς promiscue dixit tam de mulieribus repudiatis, quam de iis quarum viri fato functi sunt.

Hoc loco sumitur pro familia. Gens enim dividitur in familias. Sic gens Cornelia verbi gratia, in plures erat divisa familias, puta Scipionum, Sullarum, Lentulorum; qui omnes ex diversa quidem familia, sed ex una eademque erant gente; ac proinde gentiles dicebantur. Eodem modo Matthan & Melchi ex di-

versa erant familia; ambo tamen ex eadem gente Davidica quae in duas familias erat divisa, Salomoniorum scilicet & Nathanaeorum.

πῶς γὰρ κατὰ νόμον ἦν. Hic verò nimium argutari videtur Africanus. Cùm enim Lucas de Christo dixerit: ὡς ἐνομίζετο ἵὸς ἰωσήφ τῷ ἡλί, τῷ μηλχί, &c. Africanus voces illas ὡς ἐνομίζετο referri vult non solum ad illa verba ἵὸς ἰωσήφ, sed etiam ad illa quae sequuntur τῷ ἡλί. Quod et si acutum videtur, est tamen ineptum atque insulsum. Nam si Lucas Evangelista his vocibus ὡς ἐνομίζετο, legalem illam generationem seu adoptionem intelligit, ut vult Africanus, sequeretur Christum filium fuisse Josephi per adoptionem legalem, eodem plane modo quo Josephus filius fuit Heli. Ita dicendum esset Mariam post mortem Josephi nupsisse eius fratri, atque ex eo Christum peperisse, quod impium est & absurdum. Id tamen necessarid sequitur ex verbis Africani. Præterea si voces illæ, ὡς ἐνομίζετο extenduntur ad ea verba τῷ ἡλί, eadem ratione extendi etiam poterunt ad omnes generationum gradus qui sequuntur. Nulla enim ratio est, cur in secundo gradu subaudiatur potius quàm in reliquis lineis. Hoc igitur primò improbandum est in explicatione Africani. Secundo loco notandum est quod ait in generatione illa Christi quam refert Lucas, tertium esse Melchi, atqui in Evangelio Lucæ tertius nominatur Mathat, avus scilicet Josephi: Melchi verò quintus, ab avus scilicet Josephi. Itaque aut Africanum memoria lapsum esse dicendum est; aut certe in codice Evangelii quo usus est Africanus Melchi scriptum fuisse pro Mathat: quæ est conjectura Bedæ in caput 3. Lucæ. Certe Gregorius Nazianzenus in carmine 38. de Christi genealogia, Africanum sequens Melchi pro Mathat posuit. Et Ambrosius in lib. 3. Commentariorum in Lucam.

ὡς τὸ ἀδ' αὐμ τῷ θεοῦ. Nostri codices Maz. at Med. cum Fuk. ac Savil. particulam interferunt hoc modo ὡς τὸ ἀδ' αὐμ τῷ θεοῦ, quod quidem mihi videtur elegantius. Atque ita legit Rufinus ut ex versione eius apparet.

ἀντίπατρον ἠρώδου τινός. Hæc narratio profus fabulosa est & commentitia. Nam Antipater patrem habuit non Herodem Hierodulum templi Apollinis, sed Antipatrum Idumæum, ut scribit Josephus in lib. 14. cap. 2. Quem Antipatrum Alexander Judæorum Rex Præfectum totius Idumææ constituit. Primusque hic Antipater auctor fuisse videtur hujus potentiae, ad quam posteri ipsius postea pervenerunt. Nam & præfecturam Idumææ gessit Alexandro & Alexandra regnantibus; & hospitio atque amicitia cum Ascalonitis & Gazæis & Arabibus inita, maximas sibi opes comparavit.

τὸν ἱερέα. Improperie sacerdotem vocat qui erat hierodulus. Longe enim hæc inter se differunt ut supra notavi. Fieri tamen potuit, ut idem esset sacerdos & Hierodulus; puta si hæc erat conditio Sacerdotii, ut non nisi exuta libertate Sacerdotes caperentur.

ἕρκατῃ φιλιῶται. Hoc quoque in loco nostri codices Reginus, Mazarinus, Medicus ac Fuke-tianus constanter scriptum habent φιλιῶται. Quam scripturam nescio cur Robertus Stephanus re-

pudivit. Φιλιῶται enim dicitur ut ἐπιμαλκῆς τῆς παλαιστίνης προελάει. Antipater Herodis patens, sub Hyrcano Judæorum Regge-regia quàm militaria administravit, & negotia tum in τῆς ἰουδαίας & ἐπιτροπὸς vocatur à Josepho in eodem libro. Porro codex Med. & Savil. ἕρκατῃ in scriptum habent, non προελάει. In Moz. autem de Fuk. legitur ἕρκατῃ. Quam scripturam confirmat Nicephorus. Sic enim habet cap. 9. lib. 1. ἐπιμαλκῆς οὗτος ἐπιμαλκῆς τῆς παλαιστίνης ἕρκατῃ. Eleganter Græci dicunt: εὐτυχῆς τὸ ἕρκατῃ τῶν ἀρχῶν προελάτων. Mirum est in codice nostro Maz. Med. Fuk. ac Savil. scribi τῶν ἀρχῶν προελάτων. Unde conjicere quis posset legendum esse τῶν ἀρχῶν τῶν ἀρχῶν προελάτων, &c. ut ἀρχῶν λυτοὶ sint principes & quasi patriarchæ profelytorum; cujusmodi fuit Achior ammanites, & Cononæ illi qui Israelitis ex Aegypto egredientibus se adjunxerunt. Quæ quidem interpretatio militate non displicet. In codice Regio scriptum est ἀεδῖς ἀρχῶν προελάτων. Nicephorus quoque negatam lectionem tuetur. Paulo ante nostri codices Maz. Med. ac Fuk. scriptum habent εἰς τὸ πῶν, cum articulo præpositivo.

ἐν ἁερῶν ἰν' αὐτῶν τὰς ἀναγραφὰς. Hanc etiam translationem parum certam existimo. Nam Josephus in libro de vita sua originem & antiquitatem illius suæ commemorans, ex publicis archivis canone tit. Igitur restabant adhuc ætate Josephi publicæ tabularia, in quibus Judaicarum familiarum origines continebantur. Ac præinde falsum est illud quod eadem ea combussisse. Porro hæc tabularia erant in templo Hierosolymitano sub custodia scribarum, ut equidem existimo. Itaque optime Rufinus Hebraicam Africani ita vertit: Omnes Hebraeorum gentes descripsit, in archivis templi secretariorum habitantibus.

ἰν' ἀρχῶν προελάτων. Mallet scribere ἀρχῶν προελάτων ut supra. Neque enim de noviciis ac recentibus profelytis hic loquitur Africanus, sed de nobilissimis quibusque & antiquissimis, quorum nomen in libris libris commemoratum est; cujusmodi fuit Achior, de quo in libro Judith sæpe fit mentio. Quippe hoc loco agit Africanus de nobilitate; cujus præcipuum insigne est antiquitas generis. In enim Herodem origines familiarum ideo commas- masse, ne quis ex publicis monumentis probare posset, se ab ipsis Patriarchis aut à Prophetis originem generis sui ducere. Quod si novellos profelytos intelligamus, perit omnis hujus loci sententia cùm Herodis ætate innumerabiles essent in Judæa qui genus suum ad novellos profelytos referrent, apote avo nati profelyto. Qui profecto archivarum suffragio opus non habebant, ut se ex profelytorum riundos esse approbarent. Huc accedit, quod et profelytis originem ducere, ignobile potius quam splendidum apud Judæos habebatur; exceptis ut dixi antiquis illis profelytis, quorum fides ac religio sacris literis nobilitata est.

τὸς πε καλουμένοις γειώμας. Id verbum legitur in 12. Exodi, ubi Deus Moysi in Aegypto adhuc conditi loquitur his verbis: πᾶς αἰς αἰ Φαίη ἡ Κομματὸς ἡ λοδρευθίσηται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ σωματῶν ἡ ἐκ αἰ τῶν τοῖς γειώμας, ἡ αὐτόχθοι τῶν γῆς. Africanus pro-

que interpretatur τοὺς ἀπὸ ἀγυπθίου συνειπτόντας ἰπμι-
μαίτους. Id est convenas qui ex Agypto simul cum
Israelitis egressi fuerant. Duplex enim hominum
genus Judæis ab Agypto egredientibus sese adjun-
xit. Alterum Agyptiorum indigenarum, quos Mo-
ses ἀντὶ ἰθύνωνας vocat: alterum convenarum, id est,
promiscuæ multitudinis qui γειῶραι dicebantur. He-
sychius γῆρας, γεωφύλακας, μίταιους, πάροις. Geo-
τα ergo apud Agyptios dicebantur homines extra-
nei, qui terram colendam acciperant sub certa pen-
sione: quales erant in Agypto Judæi antequam
essissent. Eos cum indigenis Agyptiis confundisse
videtur Africanus; quem tamen refellit Moses in di-
ctoloco. Utrosque verò, tam Georas quàm indi-
genas Agyptios, uno ἰπμιμαίτων nomine compre-
hendit sacra Scriptura in dicto cap. versu 38. ἐν ἰπ-
μιμαίταις πολλοὺς συναβέη αὐτοῖς, id est promiscua turba,
συμμιγῆς λαός. Origenes tamen libro 3. de princi-
pijs ἰπμιμαίτων nomine Agyptios solos intellexisse
videtur, qui Hebræis permixti ex Agypto egressi
sunt. ἐκ τῆς γῆρας μὲν ἀλλήλων τὴν τῷ φαραῶ, διὰ τῶν κα-
κίας αὐτῶ. πικρὰ δὲ πῶν τῶν ἰπμιμαίτων ἀγυπθίων συν-
εζωμοσάν τοῖς ἰσραηλῖταις. Drusus in lib. 2. de tri-
bus sectis Judæorum, agens de profelytis, vocem
γεῶραι Hebræicæ originis esse dicit, eaque significa-
ri profelytum seu advenam.

ἀπὸ τῆς γῆρας ἐν κωχαβά. Cochaba vicus fuit in
Balsamide juxta Decapolim, ut tradit Epiphanius
in hæresi Ebionæorum cap. 2. & 18.
πῶν ἀφροειμῶν ἐν Ἰερουσαλὴμ. Nicephorus ha-
bet πῶν ἀφροειμῶν, & sic in codice Regio prius
scriptum fuit, sed recentiore manu emendatum est
ἀφροειμῶν.

ἐκ τῶν βιβλῶν τῶν ἡμερῶν. Per librum dierum in-
telligit Africanus Ephemeridas, quas paulo ante
ἰδωτικῶς ἀπὸ γεωφύλακας appellavit. Plerique enim apud
Judæos originum suarum studiosi, privatos generis
sui commentarios ex archivis publicis descriptos
penes se habebant; quemadmodum apud nos et-
iam novam à nobilibus fieri videmus. Porro hoc
in loco aliquid deesse apparet ex particula τῶν, quæ in
omnibus nostris codicibus & apud Nicephorum
habetur. Quare supplenda videntur hæc verba ἐκ τῶν
ἡμερῶν ἐκ τῶν ἡμερῶν. Ita certe legisse videtur
Rufinus, qui sic vertit: Ordinem suprascriptæ genera-
tionis partim memoriter, partim etiam ex dierum li-
bris, in quantum erat possibile, perdocebant.

ὡς ἐν τῷ ἰμμάριον. In codice Regio & apud Ni-
cephorum legitur ἐν τῷ ἰμμάριον, quod idem est.
Ceterum quanti faciendæ sit hæc Evangelici loci ex-
plicatio, patet ex his Africani verbis; quippe qui fa-
tetur eam nullo testimonio fulciri veterum Scripto-
rum. Admitti tamen eam vult à nobis, eo quod
nulla melior afferri possit. Quæ cum ita sint, nollem
Eusebium nostrum in vestibulo historiæ suæ, men-
tionem hujus rei fecisse. Satius profecto fuisset ac
consultius, hanc Evangeliorum dissonantiam si-
lentio involvere, ne lectoribus à fide nostra alie-
nis, cujusmodi tunc temporis erant quàmpluri-
mi, occasio subministraretur de Evangeliorum
veritate dubitandi. Certe Julianus Augustus in li-
bro contra Christianos, hanc Evangelistarum dis-
sensionem nobis objicit, teste Hieronymo in Com-
mentariis in Matthæum. Locus Juliani extat apud
Cyrillum in libro octavo contra Julianum. Au-

ctor quæstionum veteris & novi Testamenti cap.
56. de hac dissonantia loquens, Africani opinio-
nem improbat. Sed ipse aliam affert minus proba-
bilem.

ματθανὸ ἀπὸ σολομῶν. Mira est varietas ac-
centus in hoc nomine. Maz. quidem & Fuk. codex
accentum habent in antepenultima. Nicephorus
verò & Fuk. codex paulo antea penultimam circum-
fleciunt. In Regio ac Med. duplex est accentus,
tum in penultima tum in ante penultima syllaba. Id-
que in alijs etiam nominibus suprascripti codices ob-
servant, quoties ambiguum est quoniam accentu no-
tanda sint vocabula; ut denotetur in alijs quidem
exemplaribus hunc accentum, in alijs verò illum
reperiri. Quin etiam nostri codices paulo ante
scriptum habent ματθῶν τὸ δαβὶδ διὰ σολομῶντος τὰς
ἡμέρας καταεθρομῶν. Sic enim omnes nostri
codices, excepto Regio qui σολομῶν illic ha-
bet.

ὁμομήτειοι ἀγα ἀδελφοί, &c. In hac conciliatione
quam refert Africanus, duo sunt quæ non nihil dif-
ficultatis habere videntur. Primum enim dubito,
an licuerit uterino fratri viduam fratris sui uxorem
ducere, & ex ea liberos procreare in nomen ac fa-
miliam fratris sui transiuros. Lex enim Deutero-
nomii cap. 25. loquitur de fratre qui habitat in ea-
dem domo, & qui est συγγενής. Quod quidem
solis germanis aut consanguineis competit. Nam
uterinus frater non est ex eadem domo neque ex
eodem genere; cum genus præsertim apud Ju-
dæos ex paterna stirpe ducatur. Certe Africanus
diserte testatur, Jacobum & Heli fratres uterinos
contribules quidem fuisse, ex diverso tamen gene-
re ἐκ διαφόρων οἴκων ἡρῶν. Secundo loco dubitare
quis non immerito possit, utrum in generationi-
bus recensendis ratio à Judæis habita sit patrum
adoptivorum. Exemplum habemus illustre in O-
bed, cujus in genealogia Christi fit mentio. Nam
cum Maalon mortuus fuisset in Moabitide, & Ruth
viduam absque liberis reliquisset, Booz agnatus
Maalonis, proximo agnato jus suum ipsi concedente,
Ruth uxorem accepit, quod semen Maalonis
suscitaret. Ex ea tamen genitus Obedus, non Ma-
alonis sed Boosii filius dicitur ab Evangelistis, qui
Christi profapiam texuerunt; & in libro qui inscri-
bitur Ruth. Scio quid responderi possit: Moy-
sem scilicet de fratre duntaxat locutum: Boosum ve-
rò fratrem non fuisse Maalonis, ac proinde legem
qua jubebatur, ut filius ex fratris vidua susceptus
eius nomine appellaretur, ad Boosum non perti-
nuisse. Deinde dici potest Boosum idcirco nomi-
nari in generatione Christi, quòd illustrior extitisset
quàm Maalon.

ὡς ἐν τῷ ἰμμάριον. Ita quidem codex Regius. Pag. 24.
Sed reliqui codices Mazar, scilicet ac Med, cum
Fuk. ac Savil. scriptum habent ἀφροειμῶν, quibus
consentit etiam Nicephorus. Et sic legitur in cap.
16. Numerorum, ad quem locum alludit Eu-
sebius.

ἐκ τῶν αὐτῶν δῆμων ἐπατεῖται. Judæi divisi erant in
tribus, quæ φυλαὶ dicebantur. Singula autem tri-
bus dividebantur in δῆμοις, ut manifestè patet ex ca-
pite 36. Numerorum. δῆμοι ergo idem sunt quod
apud Romanos familiæ; sicut φυλαὶ Judæis sunt
quas Romani gentes vocabant. Jam verò πατρίαι

idem erant quod δῆμοι. & recte vetus Interpres in libro Numerorum familias vertit, ubi 70. interpretes πατριάς posuerant. Horus Grammaticus πατρία σύνταγμα, ὅν πατριά, ὅτι ἀπ' ἑνὸς λέγουται ἀνδρῶν. ὡς πατρός, κατὰ διαδοχάς ἐπέκτασιν λέγειν τὸ γένος, τὸ τε ἐπίτινα ἀναφίρειται. ὡς ἑρακλείδαι. Exstat hic illustis locus Hori Grammatici apud auctorem Etymologicum. Atque hinc πατριάρχαι vocabantur generis auctores apud Judæos, à quibus unaquæque familia nomen acceperat, quemadmodum videre est in cap. 26. Numerorum. Chrysostomus Homilia 7. in Epistolam ad Ephesios πατριάς & γένος idem esse ait.

In Capite octavum.

ἐπιδεικνύτα προοίμια. Hæc est lectio codicis Regij, quam Rob. Stephanus expressit, nec nos rejiciendam esse censuimus. Herodes enim gravissimo oppressus morbo, eleganter dicitur ἐπιδεικνύειν τὰ προοίμια τῶν μετὰ θάνατον, id est, *prodium malorum que post hanc vitam passurus erat, exhibere.* Codex tamen Med. ac Maz. cum Fuk. ac Savil. longe aliter scriptam habent, hoc modo: *ὡς τῶν μετὰ τὴν ἐν θείῳ ἀπαλλαγῶν διαδοχόμεναι αὐτὸν ἐπιδεικνύσι τὰ προοίμια.* Quam quidem scripturam confirmat etiam Nicephorus in cap. 15. lib. 1. ubi hunc Eusebij nostri locum ita interpolavit. *ὡς γὰρ ἡ θεία δίκη μετὰ τὴν ἀδικον μαιφρονίαν τὸν θεομάχον μεταλήλυθε, προοίμιοι ὡς ἀντίκειται τῶν ἐσομένων ἐκείσε κακῶν ἕως φαίνουσα, ἃ ἔτιον διὰ θείν.* Eandem quoque lectionem secuti sunt Rufinus & Christophorus, ut ex interpretationibus eorum apparet. Quare non dubito, quin hæc lectio præferenda sit Regij codicis scripturæ. Henricus Savilius prius quidem ad oram libri sui annotaverat forte scribendum esse ἐπιδεικνύσα: Sed postea notavit, duos codices manu exaratos scriptum habere *ὡς μετὰ τὴν θείαν ἐπιδεικνύσι τὰ προοίμια* recte.

ἄδεν δὸν τε καταλίγειν. In Maz. & Fuk. codice scribitur ἄδεν δὸν τὸ εὖν καταλίγειν. Atque ita codex Med. prius scriptum habuit. Est quidem hæc locutio familiaris Eusebio. Sic in cap. 13. libri hujus, historiam Abgari referens *ἄδεν δὸν δὲ αὐτῶν ἐπακούσαι τῶν ἐπιστολῶν.* Et sexcentis aliis in locis. Verum hic non convenit ea locutio. Quare non dubito, quin una demptalitera scribendum sit *ἄδεν δὸν τε, &c.* Conjecturam nostram plane confirmat Nicephorus, qui hæc Eusebij verba ita expressit *τὸ γὰρ εὖν ἔργων διὰ τὴν αἰσθητικὴν καὶ καὶ καίρος.*

Pag. 25. *ὡς δ' ἔματῃ κατὰ τὴν σιωπῆν ἢ τῶν νηπιῶν ἐπιβουλή.* Editus est anno superiore libellus de loco Josephi in quo Jesu Christi sit mentio. In eo libro hic Eusebij nostri locus graviter suggillatur. Ac primò quidem Eusebius noster fraudis arguitur, qui à Josepho id dictum esse confinxerit, de quo Josephus ne cogitavit quidem. Neque enim Josephus Herodem tantis doloribus ante mortem cruciatum esse dixit, ob persecutionem Christi, vel ob cædem infantum. Objicit præterea Eusebio nuperus ille Scriptor, quod dixerit statim post cædem Bethleemicorum infantum, cruciatum illos Herodi contigisse; cum inter θρησκονίαν & Herodis fædissimum illum morbum, septem anni, ut ipse ait, intercesserint. Sed utramque objectionem refellere facillimum fuerit. Neque enim dicit Eusebius id quod ipsi

objicitur. Utitur quidem testimonio Josephi, ut probet Herodem maximis affectum doloribus moriturum: non verò ut probet, eos cruciatum ob cædem infantum & persecutionem Christi Herodem vixisse. Quamobrem non est culpandus Eusebius, sed potius laudanda est eius fides atque industria, qui cum ex Evangelicis libris compertum haberet, Herodem nascenti Christo insidias comparasse, & infantes Bethleemicos trucidasse, ut eorum cædem Christum quoque involveret; cumque ex Josephi testimonio didicisset, Herodem paulo post pestilentia ulcere consumptum inter gravissimos dolores animam exhalasse, utrumque simul aptissime conjunxit. Ac Josephi quidem testimonium attulit, ut rem ipsam prout acciderat exponeret. Veram autem causam ob quam Herodes tot ac tantum perpeffus fuerat, à Josepho ignoratam commemoravit. Nullum igitur hic est peccatum Eusebij, sed potius eius qui Eusebium temere & inconsiderate reprehendit. Nam Eusebius quidem sibi ipse constat. Quippe in Chronico mortem Herodis non post cædem infantum evenisse scribit: omnia adeò Chronologi non diu post infanticidium Herodem vixisse consentiunt. Atque hæc id eorum non quò auctorem illius libelli reprehenderem, sed quò eorum consilium non probem, ingenium tamen ac eruditionem laudo: verum ut Eusebium nostrum defenderem. Cujus acumen & elegantia præsertim in his libris, sed in hoc præcipue loco elucet. Libellum hinc figura qua Oratores maxime uti solent, cum id quod ab adversario dictum non est, penitus quasi dictum esset arripiunt: quod Græci eleganter dicunt *συναρπάξεν.*

τὴν δὲ ἀδελφίαν. In Josephi editionibus & apud Nicephorum post hæc voces adduntur hæc *ἄσ' αὐτῶν.* Quæ tamen superflua esse existimo. *ὡς ἑλευσίου τῶν ἐπιπέτρων.* Hæc est lectio codicis Regij, & ea quidem non improbanda. Nostri tamen codices Maz. ac Med. cum Fuk. ac Savil. aliquantum discrepant, sic enim habent *ὡς ἑλευσίου τῶν ἐπιπέτρων, ἢ μάλιστα τῶν κλύων, &c.* In Nicephoro etiam scribitur *ἑλευσίου.*

πυθιασμός τε ὁ δὲ θία ἔντασι. Sigismundus Gelenus *tentiginem* interpretatus est. Rufinus verò utrumque sensum in versione sua complexus est. *Utrius quoque incredibile in fatis, & tentiginem obsecrationis & execranda.* Sed Josephus suimetipse interpret est. Nam in lib. 1. de bello Judaico *ἐξ ὧν pro eodem dicit.* Sed & quæ sequuntur, manifestè arguunt intentionem spiritus hic intelligi, non utem obscenam tentiginem *ὡς αὐτῆ λαν ἀνδρῶν ἐπιπέτρων τε τῆς ἀποφορᾶς ἢ τῆς πυθνῆς τῆ ἀδελφίας, ἢ ἀποφορᾶν* respirationem vertit Langus, Musculus & Christophorus. At Rufinus *secorem* vertit: quæ nos cum Gelenio secuti sumus.

ἰσπασμένος τε. In codice Fuk. & Savil. & apud Nicephorum legitur *σπασμένος τε*, quam quidem scripturam secutus est Christophorus, ut ex versione eius apparet. Nervorum præterea contractio *per omnia membra pervasi, qua quidem vim & actionem inflixisset plane intolerabilem.* Rufinus verò pessime vertit hoc modo. *Ita ex omni parte contractibus fessio, nulla sufficere vires ad tolerandam poterant.* Ex quo tamen apparet eum *ισπασμένος*

gisse, sicut in optimis codicibus nostris Regio, Maz. Med. & apud Josephum habetur. Et parum quidem referre existimo, *αυτομοδνε αν εσασμι* hic legamus, cum in utraque lectione idem sit sensus. Sed difficultas est in iis verbis quae sequuntur *αυτομοδνε αν εσασμι*. Omnes enim interpretes hae Josephi verba de vi ac violentia morbi intellexerunt, quae esset intolerabilis. Ego vero de ipsius aegroti viribus id dictum puto, quas nervorum contractio magnopere intendebat. Certe de vi morbi dici non potest. Porro in codice Regio *αυτομοδνε αν εσασμι* scriptum invenit, quomodo etiam legitur apud Josephum.

αυτομοδνε αν εσασμι. In codice Maz. Fuk. ac Savilii, nec non apud Nicephorum deest particula conjunctiva.

αυτομοδνε αν εσασμι. Verba Josephi hodie leguntur in lib. 1. cap. 21. de bello Judaico. Verum in manuscriptoris codicibus Josephi, alia fuit librorum distinctio, quam Rufinus sequi noluit: qui librū primum ad nimiam molē produxit, ut ad Herodis usque mortem eum perduceret. Itaque in hoc Eusebii loco nihil mutandum est. Savilium hunc Eusebii locum aliter intellexit. Putavit enim *αυτομοδνε αν εσασμι* ab illo dici opus de excidio urbis Hierosolymitanæ, quod opus secundum est respectu *αυτομοδνε αν εσασμι*. Verba sunt ipsius Savilii, quae profecto tanto viro excidisse nollem.

αυτομοδνε αν εσασμι. Hec quidem est scriptura codicis Regii. Sed in Maz. Med. Fuk. ac Savilii, & apud Nicephorum legitur *αυτομοδνε αν εσασμι*.

αυτομοδνε αν εσασμι. *αυτομοδνε αν εσασμι*. Lego *αυτομοδνε αν εσασμι*, quod sine dubio rectius est, tametsi editiones Josephi nihil variant. Conjecturam nostram confirmat vetustissimus codex Maz. in quo planè scriptum est *αυτομοδνε αν εσασμι* sicut conjecteram. Facilius igitur conjectura Savilii, qui ad oram libri sui notatur, forte scribendum *αυτομοδνε αν εσασμι*. Porro in codice Regii scriptum est *αυτομοδνε αν εσασμι*, quae lectio confirmare videtur conjecturam Savilii. Apud Nicephorum legitur etiam *αυτομοδνε αν εσασμι*.

αυτομοδνε αν εσασμι. Omnino scribendum est *αυτομοδνε αν εσασμι*. Has enim particulas inter se confundi frequenter observavimus.

In Caput nonum.

αυτομοδνε αν εσασμι. Id de suo adjecit Eusebius, quem merito reprehendit Scaliger in Animadversionibus ad Chronicon Eusebianum. Neque enim Josephus Lyfaniae meminit in hujus rei narratione. Constatque Herodis regnum in tres duntaxat partes post ejus mortem divisum fuisse. Tacitus in lib. 5. Historiarum de Judæis loquens: *Gentem coercentem liberi Herodis impertius rexere*. Idem testatur Philo in oratione adversus Flaccum pag. 968, ubi dicit Cajum dedisse Agrippæ magni Herodis nepoti tertiam partem avitæ ditionis, quam Philippus tetrarcha obtinuerat. *αυτομοδνε αν εσασμι*. Scribendum est procul dubio *αυτομοδνε αν εσασμι*, ut legitur in omnibus nostris codicibus, adeoque in Regio exemplari. Itaque ne-

A scio unde Rob. Stephanus vulgatam lectionem hauserit. Accedit etiam Josephi auctoritas, qui in lib. 2. de excidio cap. 8. emendationem nostram confirmat. Hoc cum non vidisset Scaliger, frustra Eusebium nostrum reprehendit in animadversionibus ad Chronicon Eusebianum pag. 164. Qui si manuscriptorum Eusebii codices consulisset, ut certe facere debuerat, animadvertisset profecto Eusebium nostrum hic quidem omni culpa vacuum esse.

αυτομοδνε αν εσασμι. Conficta sunt hæc Acta Pilati à Christianæ religionis inimicis, in persecutione illa Maximini, ut testatur Eusebius in lib. 9. cap. 5. Quamquam ex Actis Prædialibus sanctorum martyrum Tarachi, Probi & Andronici colligi potest, Acta illa jam antea ficta ac divulgata fuisse. Sic enim legitur in Actis illorum martyrum cap. 9. *Præses dixit: Inique non scis, quem invocas Christum, hominem quidem fuisse, factum sub custodia Pontii Pilati & punitum; cujus existant Acta passionis*. Inducti sunt autem in judicium supradicti martyres Diocletiano IV. & Maximiano III. Coss. ut docet titulus Actorum. Ex quo sequitur, Acta Pilati jam ante persecutionem Maximini concinnata fuisse. Verum Maximinus cum paucis adhuc nota essent, calatius publicavit, & in scholis legi & ubique cantari ad Christianorum opprobrium jussit. Male autem Musculus & Christophorus *αυτομοδνε αν εσασμι* Commentarios verterunt, cum *αυτομοδνε αν εσασμι* vertere debuissent, ut recte interpretatus est Rufinus. Græci enim *αυτομοδνε αν εσασμι* vocant quæ Latini Acta, tam Senatus quam Magistratum. Exempla passim occurrunt in Dionis Cassii historia, & apud alios; ubi tamen fere labuntur Interpretes.

αυτομοδνε αν εσασμι. Hoc loco *αυτομοδνε αν εσασμι* est titulus seu notatio temporis, quæ Actis præfigi solebat. Sic enim Acta judiciaria concipiebantur: *Consulatu Tiberii Augusti septimo, inducto in judicium Jesu, &c.* Ita apud Ammianum Marcellinum in lib. 22. *Acta super eo gesta, non sine magno legebantur horrore, cum id voluminis publici contineret exordium: Consulatu Tauri & Florentis, inducto sub præconibus Tauro*. Eodem modo in gestis purgationis Cæciliani. Sed & in Actis conciliorum idem observari consueverat. Nec consulatus modo, verum etiam dies ac mensis præscribebatur. Videtur autem in his Eusebii verbis esse enallage *αυτομοδνε αν εσασμι*, pro eo quod alii dicerent *αυτομοδνε αν εσασμι*. Utitur porro Socrates eadem voce in lib. 1. cap. 13. ubi scribit de tempore concilii Nicæni. *αυτομοδνε αν εσασμι*.

αυτομοδνε αν εσασμι. De Judæis id dici putavit Rufinus, quem secuti sunt Musculus & Christophorus. Sed cum nullum de Judæis verbum præcesserit, de falsariis illis id intelligere malui, qui Pilati Acta confinxerant. Vox igitur *αυτομοδνε αν εσασμι* referenda est ad ea verba quæ præcesserunt *αυτομοδνε αν εσασμι*. Porro in codicibus nostris Maz. Med. & Fuk. hic locus ita legitur *αυτομοδνε αν εσασμι*.

In Caput decimum.

αυτομοδνε αν εσασμι. Nescio cur Eusebius inter Herodem ac Philippum magni Herodis liberos Lyfania-

niam medium collocaverit. Lucas enim, cujus hic verba sequi se proficitur Eusebius, in celeberrimo illo loco de baptismo Christi, post Herodem ac Philippum, tertio loco Lysaniam nominavit. Quare debuerat etiam Eusebius eundem ordinem observare, maxime cum Lysanias non fuerit ex liberis aut successoribus Herodis. Illud etiam in Eusebio hoc loco reprehendendum videtur, quod postquam dixit Pilatum Judææ Procuratorem tunc fuisse, addit reliquam Judæam paruisse tetrarchis Herodi, Philippo ac Lysaniæ. Atqui Lysanias nullam Judææ portionem unquam obtinuit. Neque enim Abila Judææ urbs fuit, sed Syriæ cæles, seu Decapolitanæ. Excusari tamen potest Eusebius, si dicamus Judææ nomine cum intellexisse totam ditionem Herodis magni. Constat enim Herodem magnum Tetrarchiam Lysaniæ possedisse, donatam ipsi ab Augusto. Solebant quippe Imperatores Romani, has Tetrarchias dono dare regibus federatis atque amicis populi Romani, quo illos sibi magis devincerent. Cujus rei exempla suppetunt apud Iosephum. Id ipsum significat Plinius in lib. 5. cap. 18. his verbis: *Intercursam emgumiq; has urbes Tetrarchia, regionum insar singula, & in regna contribuntur, etc.* & cap. 23. ejusdem libri *praeter Tetrarchias in regna adscriptas.* Porro de hoc Lysania cujus meminit Lucas, mirum est nullam extare mentionem apud Iosephum, nec apud Dionem & reliquos. Quod si apud B. Lucam ita legeretur *φιλίππου δὲ τῆ ἀδελφῆ αὐτοῦ τετραρχουῦντος τῆς ἰερουδαίας ἐξ ἀρχῶν τῆς ἀρχαίας, ἐξ τῆς λυσανίας ἀβιλιώης* expuncta voce *τετραρχουῦντος* quæ sequitur, res esset planissima. Nam Philippus Tetrarchiam Lysaniæ, quæ Zenodoro ante tradita fuerat, ab Augusto donatam accepit, ut testatur Iosephus.

καταρχῶν τῆ ποιεί. In codicibus nostris Maz. Med. ac Fuk. scriptum est *ποιείται.*

Pag. 28. ὅτι ἀρχιερέως ἄννα καὶ καϊάφα. Ita legitur in omnibus nostris codicibus. Apud Lucam in cap. 3. scriptum est *ἐν ἀρχιερέων ἄννα καὶ καϊάφα.* Ceterum hæc verba B. Lucæ, nullatenus id significant, quod sibi persuasit Eusebius, Christum scilicet prædicare cepisse ab eo anno quo Sacerdos Iudæorum fuit Annas, usque ad Pontificatum Caiphæ. Nam primò quidem Lucas ibi loquitur non de prædicatione Christi, sed de prædicatione Ioannis, quæ prædicationem Christi antecessit. Deinde eam Ioannis prædicationem cepisse dicit sub Pontificibus Anna & Caipha: non quod anno illo quo prædicare cepit Ioannes, duo simul Pontifices fuerint apud Iudæos, ut putavit Scaliger in lib. 6. de emendatione temporum cap. 1. Id enim absurdum est & inauditum. Nec verior est Theodori Beza interpretatio, quam postea amplexus est Scaliger in Prolegomenis ad chronicon Eusebii, & Casaubonus in exercitationibus; Annam videlicet fuisse vicarium Caiphæ summi Pontificis, seu *δευτερον ἀρχιερέα*; atque ideo una cum Caipha nominari. Nam si Anna vicem gessit Caiphæ, cur priore loco nominatur, non solum in Evangelio, verum etiam in Actibus Apostolorum? cur simpliciter & absolute Pontifex dicitur à B. Luca perinde ac Caiphas. Tria nobis probent oportet illius sententiæ fautores. Primum est, Pontifices Iudæorum habuisse vicarios perpetuos atque ordinarios: secundum, vicarios illos in actibus

A publicis una cum Pontificibus nominatos fuisse in temporum notationem. Postremò illos *ἀρχιερέας* simpliciter *ἀρχιερέας* seu Pontifices. Sed prolixius nunquam hæc probabunt. Certe Iosephus in antiquitatum libris univerfos Iudæorum Pontifices accurate pertransiit, nunquam perpetuos vicarios commemoravit. Unus dumtaxat nomen in lib. 17. Iosephi scilicet, qui in huiusmodi unius diei creatus est Pontifex, ut vice Matthæi Pontificis sacra faceret. Ex quo apparet, perpetuos vicarios summi Pontificis nullos tunc fuisse. Nam si Matthias Pontifex huiusmodi vicarium habuisset, nil opus erat ob nocturnam illam pollutionem subito vicarium illi constituere. Existimatur B. Lucam his verbis nihil aliud significavisse, quam anno quingentesimo Tiberii Cæsaris Caiphæ summum fuisse Pontificem, Annam vero ex Pontifice. Nam cum Annas sacerdos esset Caiphæ & paulo antea Pontificatum gessisset, successore inter Iudæos auctoritatem obtineret, ut cum Caipha conjungitur à Luca, non in Evangelio solum, sed in cap. 4. Actuum Apostolorum. Quippe hic Annas vir fuit sui temporis celeberrimus ac potentissimus, & quasi quidam perpetuus Pontifex. Ex quo enim summus Sacerdos factus à Quirinio, ipse deinceps reliquo vitæ tempore aut per filios, aut per generos suos sacerdotium administravit, ut testatur Iosephus, qui dumtaxat per Ananum nominat. Cum igitur tunc temporis tota sacerdotii auctoritas penes Ananum resideret, mirum non est, si cum Caipha Pontifex connotatur à B. Luca. Ceterum Caiphæ anno 17. Tiberii Pontificem Iudæorum fuisse docet Iosephus in lib. 18. Factus enim est Pontifex à Valerio Grato, qui ex Iudæa decessit anno circiter Tiberii Cæsaris ineunte. Quem Pontificatum plusquam totum obtinuit, toto scilicet tempore administrationis Pilati. Remoto deinde Pilato, Vitellius legatus Syriae sacerdotium ademit Caiphæ, & Jonathan in quo loco substituit, ut scribit Iosephus in cap. 6.

ἡ μὲν δὲ τῆς ἀρχῆς τῆ καϊάφα. Rufinus interpretatur: *Langus vero administrationem, quæ retro probò.* Nam apud Iudæos Magistratus fuerunt sacerdotum, cum sacerdos seu *ἀρχιερέας* jurisdictionem haberet. Præerat enim publico gentis consilio, quod *σωτῆριον* vocabant. Paulo post in codicibus nostris Maz. Med. & Fuk. ita legitur *ἐν τῆς παλῆς ἀρχῆς τῆς καϊάφης ἐξ ἄρχῆς.*

λίλυτο μὲν ἢ ἀρχῆς βίβλις καὶ ἐν ἀρχῆς ἐκείνῃ. Hæc loci insigni emendatio debetur codicibus nostris Maz. Med. ac Fuk. Nam Rob. quidem Stephanus Regii codicis lectionem expresserat, quæ pro eodem iudicio ferri non potest. Quid enim illi videntur illa verba *ἢ ἀρχῆς τῆς καϊάφης* ἀρχῆς ἐκείνῃ. Quamvis illa verba in scriptura codicum nostrorum *λίλυτο μὲν ἢ ἀρχῆς βίβλις καὶ ἐν ἀρχῆς ἐκείνῃ* τῆς καϊάφης ἀρχῆς ἐκείνῃ. Confirmatur hæc lectionem Nicephorus, qui in cap. 29. lib. 1. cum Eusebii sic expressit *λίλυτο μὲν ἢ ἀρχῆς τῆς καϊάφης βίβλις καὶ ἐν ἀρχῆς ἐκείνῃ* ἀρχῆς ἐκείνῃ ἀρχῆς ἐκείνῃ. Nulla potest asserri melior interpretatio Eusebii loci, quam hoc Nicephori scholium. Illud tantum monendum est, singularem numerum hic positum esse pro plurali. Idem est ac si dixisset *λίλυτο μὲν ἢ ἀρχῆς βίβλις ἐκείνῃ.*

quæ nec Rufinus nec Langus intellexerunt. Nos A
pluribus exponemus in annotationibus ad librum
decimum.

Ἰσοπέρι γὰρ ὁ Ἰωσήφου. Longe hic fallitur Euse-
bius. Nam Josephus non loquitur de iisdem tempo-
ribus de quibus Lucas. Josephus quidem loquitur
de primo Tiberii Cæsaris decennio, quo tempore
procurator Judææ fuit Valerius Gratus. At Lucas
loquitur de secundo Tiberii decennio, quando
Præfex fuit Pilatus. Hunc Eusebii errorem jam-
dudum notavit Scaliger in lib. 6. de Emendatione
temporum cap. 1. Et multo ante Scaligerum Langus
in notis ad cap. 29. lib. 1. Nicephori.

κατὰ πλὴν αὐτῶν τῆς ἱστορίας γραφῶν. Melius nostri
codices Maz. Med. cum Fuk. ac Savil. scriptum ha-
bent κατὰ πλὴν αὐτῶν τῆς ἱστορίας γραφῶν.

Ἰτα quidem codex Regius cui adsti-
pularur Rufinus his verbis : Valerius Gratus Anna
sacerdotio deturbato, Ismaelem pontificem designa-
vit filium Bassi. Ita enim legitur in vetustissimo co-
dice Parisiensis Ecclesiæ. Reliqui verò Eusebiani
codices Maz. Med. cum Fuk. & Savil. scriptum
habent τὸν τῶ φασί. Quibus consentit etiam Nice-
phorus.

Ἰτα quidem codex Regius cui adsti-
pularur Rufinus his verbis : Valerius Gratus Anna
sacerdotio deturbato, Ismaelem pontificem designa-
vit filium Bassi. Ita enim legitur in vetustissimo co-
dice Parisiensis Ecclesiæ. Reliqui verò Eusebiani
codices Maz. Med. cum Fuk. & Savil. scriptum
habent τὸν τῶ φασί. Quibus consentit etiam Nice-
phorus.

Ἰτα quidem codex Regius cui adsti-
pularur Rufinus his verbis : Valerius Gratus Anna
sacerdotio deturbato, Ismaelem pontificem designa-
vit filium Bassi. Ita enim legitur in vetustissimo co-
dice Parisiensis Ecclesiæ. Reliqui verò Eusebiani
codices Maz. Med. cum Fuk. & Savil. scriptum
habent τὸν τῶ φασί. Quibus consentit etiam Nice-
phorus.

Ἰτα quidem codex Regius cui adsti-
pularur Rufinus his verbis : Valerius Gratus Anna
sacerdotio deturbato, Ismaelem pontificem designa-
vit filium Bassi. Ita enim legitur in vetustissimo co-
dice Parisiensis Ecclesiæ. Reliqui verò Eusebiani
codices Maz. Med. cum Fuk. & Savil. scriptum
habent τὸν τῶ φασί. Quibus consentit etiam Nice-
phorus.

quoto procurationis anno Ananum exauctorave-
rit. Certe Josephus in libro 20. cap. 8. Ananum
hunc testatur diutissime potitum esse sacerdotios
& quinque ejus filios Pontifices fuisse. Ex his ap-
paret falli Scaligerum qui in Prolegomenis ad Eu-
sebii Chronicon, Annam ad paucos dies Pontifi-
cicem fuisse scribit. Contra est Josephus in libris
quos supra citavi. Quippe in lib. 20. diserte affir-
mat Ananum τὸν πλείων potitum esse Sacerdotio.
Scio Josephi verba exponi posse non solum de
tempore, quo Anna gessit Sacerdotium, sed & de
toto temporis spatio quo vixit post Sacerdotium.
Nam quicumque pontificatum gesserant, ii reli-
quo vitæ tempore Pontifices dicebantur, & decimas
accipiebant, ut docet Josephus in lib. 20. ubi
de Anania. Et ob hanc causam B. Lucas in supra-
dicto loco Annam Pontificem appellat; qui tamen
tunc temporis non erat Pontifex, sed eam digni-
tatem gesserat, ut supra dixi. Ex his patet, frustra
ab Eusebio tam Josephi quam Lucæ verba adducta
esse, ut quadriennium Christi prædicationis ad-
strueret: quippe cum Christus non sub quatuor
pontificibus, sed uno Caïpha prædicaverit, ut ex
Josepho superius ostendimus. Longe melius Epi-
phanus, qui triennium prædicationis Christi ad-
struit ex numero Paschatum, quæ in Joannis Evan-
gelio recensentur à prædicatione illius ad mortem
usque. Ita etiam Prosper in Chronico, cujus ver-
ba quia nondum edita sunt, hic apponam: Quidam
putant Dominum nostrum Jesum Christum 15. anno
regni Tiberii Cæsaris, id est duobus Geminis coll. cru-
cisifixum: quo anno secundum indubitatam Lucæ Ev-
angelistæ auctoritatem baptizatum eum esse manife-
stum est, & Evangelium regni cælorum prædicare co-
pisse. Secundum verò Joannis Evangelium, festivitatis
Pascha Judæorum inter Dominum interfuisse cognoscimus:
ut appareat tertium fuisse illud Pascha, quod verus an-
gnus suo sanguine consecravit. Proinde consules quidē
à manifestatione Domini, id est à duobus Geminis in-
choamus. Sed tertius ab eis consules Dominica passionis
adscribimus. Alii verò quatuor Paschata numerant
ab initio prædicationis Christi, inter quos est au-
ctor Chronici Alexandri. In qua sententia etiam
fuisse videtur Eusebius, qui quadriennium, licet non
integrum, assignat Christi prædicationi.

Ἰτα quidem codex Regius cui adsti-
pularur Rufinus his verbis : Valerius Gratus Anna
sacerdotio deturbato, Ismaelem pontificem designa-
vit filium Bassi. Ita enim legitur in vetustissimo co-
dice Parisiensis Ecclesiæ. Reliqui verò Eusebiani
codices Maz. Med. cum Fuk. & Savil. scriptum
habent τὸν τῶ φασί. Quibus consentit etiam Nice-
phorus.

Ἰτα quidem codex Regius cui adsti-
pularur Rufinus his verbis : Valerius Gratus Anna
sacerdotio deturbato, Ismaelem pontificem designa-
vit filium Bassi. Ita enim legitur in vetustissimo co-
dice Parisiensis Ecclesiæ. Reliqui verò Eusebiani
codices Maz. Med. cum Fuk. & Savil. scriptum
habent τὸν τῶ φασί. Quibus consentit etiam Nice-
phorus.

Ἰτα quidem codex Regius cui adsti-
pularur Rufinus his verbis : Valerius Gratus Anna
sacerdotio deturbato, Ismaelem pontificem designa-
vit filium Bassi. Ita enim legitur in vetustissimo co-
dice Parisiensis Ecclesiæ. Reliqui verò Eusebiani
codices Maz. Med. cum Fuk. & Savil. scriptum
habent τὸν τῶ φασί. Quibus consentit etiam Nice-
phorus.

Hodie tamen in cap. 10. Evangelii B. Lucæ ex quo hoc desumpfit Eusebius, legitur tantum ἀνα δόξο, sine repetitione ultimæ vocis, quam Rob. etiam Stephanus otiosam esse existimavit. Ego verò nonnihil elegantix hunc πλοιασµὸν habere censeo, quem etiam in lingua Gallica retinemus.

Ἐπιµελῆν αὐτὸς ἔρχισται. Nostri codices Maz. Med. ac Fuk scriptum habent ἐπιµελῆν.

In Caput undecimum.

Pag. 29. ἵα εἰς μακρόν δὲ. Ab his verbis caput undecimum inchoavi, secutus auctoritatem codicis Regii, Maz. ac Fuk. quibus consentit etiam Rufinus.

ὡς ἀν᾿ ἡµῶν µένος αὐτὴ τῆς θυγατρὸς. In codice Regio, Med. ac Maz. legitur αὐτὴ τῆς θυγατρὸς. Nicephorus quoque habet τῶν. Nec illud omittendū est in codice Maz. ac Fuk. ἁσάν scribi una voce, licet cum spiritu in secunda syllaba. Atque ita perpetuò hanc vocẽ scribi observavi in optimo illo codice Maz. quories ponitur pro τανquam.

βίβραν τῆς γαλλίας πόλιν. Memoria lapsus Eusebius pro Lugduno Viennam posuit. Quippe Josephus quem hic auctorem laudat Eusebius, Herodem à Cajo Cæsare Lugdunum esse relegatum scribit in lib. 18. originum cap. 9. Porro in codicibus nostris Maz. Med. Fuk. ac Savil. deest vox πόλιν.

ἀρετῶν ἐπισκευῶν. Omnes nostri codices nullo excepto scriptum habent ἀρετῶν ἐπισκευῶν. Sed cum paulo post sequatur ἡρώδης, hunc solæcismum animadvertens Rob. Stephanus emendavit, ut editum est ἐπισκευῶν. Ergo verò in tanto consensu omnium librorū, ἐπισκευῶν retinendum censeo, tantum pro ἡρώδης emendandum est ἡρώδης, ut habent Josephi ac Nicephori editiones.

ἐπὶ τὴν νῆσον ἀπ᾿ ἀντιόχειας. Hæc est scriptura Regii codicis. Sed Maz. ac Med. cum Fuk. ac Savil. scriptum exhibent ἐπὶ ἀντιόχειας. Ita etiam Nicephorus. In Josephi autem editionibus legitur ἐπὶ ἀντιόχειας.

Pag. 30. ἡ τὴν σωτῆρα ἡµῶν. Iam superius mentionem feci libelli cujusdam qui nuper est editus: in quo hic locus Josephi de Jesu Christo expenditur. Auctor hujus libri duo nobis persuadere tentavit. Primum est, locum illum Josephi falsum ac subditicium esse. Alterum est, Eusebium nostrum ejus fraudis auctorem extitisse. Quod attinet ad primum caput disputationis, jam pridem viri docti eum Josephi locum in dubium revocarunt. Sed cum nudis indicis & suspicionibus ad id judicandum impellerentur, conjecturam suam silentio premere maluerunt, quàm quidquam temerè affirmare. Quod quidem prudenti consilio ab iis factum esse nemo negaverit. Quamobrem Scriptor illius libelli, in eo mihi reprehendendus videtur, quòd cum nullis nitatur demonstrationibus, tamen ita pronuntiat, ut nos posthac de ejus loci falsitate dubitare minime patiarur. Quznam porro sunt argumenta illa quibus hoc adstruit, Justinus, inquit, in disputatione adversus Tryphonem nullam hujus rei mentionem fecit. Quasi verò necesse fuerit Justino Josephi testimonium adducere; aut quasi testimonium Josephi historiarum Scriptoris, magnum pondus habiturum fuisset apud Tryphonem. Atqui non hoc erat propositum Justino ut ex profanis Scriptoribus, sed potius ut ex factis Prophetarum

libris Christi fidem ac divinitatem probaret. Quare nihil opus erat, ut Josephi testimonium adferret; præsertim cum Josephus Scriptor esset etiam tum recentissimus; quippe qui sub imperio Domitiani tempora antiquitates Judaicas publicasset. Ad illud autem argumentum quòd in Origene ducitur, facilis est & expectata responsio. Negat quidem Origenes in libris contra Celsum, Josephum agnovisse Jesum Christum, id est, esse esse Christum, seu Christianum fuisse. Sed ut quæ hoc Josephi loco quem hic citat Eusebius, legitur Josephum Christi fidem amplectum fuisse. Quamvis enim dicar ἡ τὴν σωτῆρα ἡµῶν, sed id est, hic est, qui noster est, Jesus. Jam verò quod scribit auctor illius libelli, Eusebium nostrum hujus falsitatis architectum fuisse, nunquam profecto cordatis hominibus reperire poterit. Nam cui bono id Eusebius contempserit? Annon Eusebii ætate libri Antiquitatum Josephi in omnibus bibliothecis videbantur; quibus prolatis, facillimum fuisset Eusebii fidem convincere.

In Caput duodecimum.

Κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντίστον. Post has voces in editione Parisiensi ac Genevensi sequuntur hæc verba ὅτι κατεργασµὸν ἡµῶν, quæ leguntur etiam in Epistola ad Galatas. Sed quoniam nec in codicibus nostris Maz. Med. Fuk. & Savilii, nec apud Rufinum loquentur, & alioqui parum necessaria sunt hoc loco, merito ea delevimus. Idem à nobis factum est in hoc ipso capite. Nam post verba ἡ τὴν σωτῆρα ἡµῶν lineam integram expunximus; hæc scilicet verba τὸν σωτῆρα ἡµῶν ἡ τὴν σωτῆρα ἡµῶν, quæ leguntur quidem in codice Regio, sed ablutæ a tribus reliquis, recedebuntur in interpretatione Rufini.

ἡ τὴν σωτῆρα ἡµῶν. Rectius in nostris codicibus Maz. Med. ac Fuk. scribitur ἡ τὴν σωτῆρα ἡµῶν, leges Grammaticæ postulant ut restitutum ἡ τὴν σωτῆρα ἡµῶν, sicut legitur in codice Fuk. & Savilii.

ἡ τὴν σωτῆρα ἡµῶν. Hæc est scriptura codicis Regii quam Rob. Stephanus expressit. Verum in reliquis codicibus Maz. scilicet Med. Fuk. & Savilii desunt hæc verba ἡ τὴν σωτῆρα ἡµῶν. Sed non Rufinus illa agnoscat. Sic enim vertit: Postquam dicit enim visum esse Jacobo, qui erat unus ex fratribus Salvatoris appellabatur. Nos tamen hic immutare volumus, sed scripturam codicis Regii retinimus. Multi quippe ex veteribus Jacobum fratrem Domini, eum qui primus Hierosolymorum Episcopus est ordinatus, non ex Apostolis, sed è numero discipulorum Domini fuisse scripserunt. Ita Gregorius Nyssenus in oratione 2. de Christi resurrectione. Clemens in lib. 2. Constitutionum cap. 59. & in lib. 1. Recognitionum sub finem pag. 20. Dorotheus in libro de Apostolis & discipulis Domini, & Michael Geacas in parte 3. Annalium. Certe huic opinioni favere videtur Paulus in Epistola ad Corinthios: ubi recensens eos quibus Christus post mortem apparuerat, postquam 12. Apostolos nominavit, & quingentos alios: addit deinde: postquam

Jacobo & reliquis Apostolis. Jacobum ergo Paulus distinguit à 12. Apostolis. Atque ita Cyrillus Hierosolymitanus in Catechesi 4. & 14. locum beati Pauli intellexit.

In Caput tertiumdecimum.

Χριστὸς θεὸς. Nostri codices Maz. ac Med. cum Fuk. ac Savil. scriptum habent θεὸς, βασιλεὺς ἀρχαῖος. Ita semper in codice Regio scriptum est nomen huius reguli, eamque scripturam pluribus testimoniis jam dudum asseruimus in annotationibus nostris ad fragmenta Dionis Cocceiani: ubi etiam docuimus commune id nomen fuisse regulis Edessenorum. In optimo tamen codice Maz. ἀρχαῖος hic & infra perpetuò scribitur. Quæ etiam scriptura minime contemnenda est. Nam & in nummis veteribus ita appellatur, & in antiquo Epigrammate quod primus edidit Jacobus Simondus in notis ad Epistolas Sidonii. Magis tamen placet prior scriptura, tot Scriptorum tam Græcorum quam Latinorum consensu firmata. Certe ἀρχαῖος Arabica vox est, quæ potentissimum significat, ut docuit me vir linguarum Orientalium peritissimus.

τὸν βασιλῆα ἰσραήλ ἐν δυνάτει. Uni duntaxat genti, non autem pluribus imperavit Abgarus. Fuit enim Arabum regulus: nec universis Arabibus, sed partim duntaxat Arabum præfuit. Unde φιλάρχης seu φιλοβασιλεὺς ἀράβων vocatur. Quippe Arabes erant plures in tribus distincti: singulis autem tribubus suos imperabat Phylarchus. Gentes igitur hoc loco dicit Eusebius pro unica gente. Idque vidit etiam Rufinus, qui hunc locum ita vertit: Unde & Rex quidam Abgarus nomine, gentis ultra Euphratem posita principatus nobiliter tenens.

ἐπιπέσει δὲ τὸ πνεῦμα ἐπ' αὐτόν. In codicibus nostris Maz. Med. ac Fuk. scriptum est ἐπιπέσει.

Ἰακώβου τὸν ἀδελφόν. Duas postremas voces expunximus, quippe quæ nec in optimis exemplaribus Reg. Maz, Fuk. & Savil. nec in interpretatione Rufini legantur. Solus codex Med. eas habet, nescio unde petitas. Neque enim ullibi quod sciam lectum est. Thaddæum hunc fratrem fuisse Apostoli Thomæ.

τὸν ἰδὲ ἰσραήλ. Nostri codices Maz. ac Med. cum Fuk. ac Savil. scriptum habent τὸν ἰδὲ ἰσραήλ.

ἀρχαῖος ἀρχαῖος ἰδὲ ἰσραήλ. In margine editionis Genevensis post vocem ἀρχαῖος adscripta est hæc lectio ex Bongarsii libro ἱστορίας ἰσραήλ. Ne quis autem suspicetur hanc lectionem e manuscripto exemplari desumptam esse, monendus est lector hanc esse conjecturam Bongarsii, qui ex interpretatione Rufini id hauserat. Nam Rufinus hunc locum ita vertit: Abgarus Vchana filius Toparcha, &c. Et vulgata quidem editiones Rufini sic præferunt. Sed in vetustissimo codice Parisiensis Ecclesiæ, scriptum est Vchana filius. Codex autem bibliothecæ Regiæ habet Enechama. Bongarsius id nomen matris Abgarus esse existimavit, cui non assentior. Crediderim potius patris vocabulum esse, quod Rufinus ex quibusdam libris Apocryphis hauserat. Vertendum itaque fuit ἰσραήλ.

ἐπιπέσει δὲ τὸ πνεῦμα ἐπ' αὐτόν. In Menæo Græcorum ad diem 15. mensis Augusti, ubi tota hæc narratio de Abgaro habetur, ita legitur hic locus ἐπιπέσει δὲ τὸ πνεῦμα ἐπ' αὐτόν.

περὶ μ. Sed nihil opus est hujusmodi glossamate, cum satis subaudiatur.

ἡ τὰ πάντα μὲν οὕτως ἔγραψα. Tota hæc pericope usque ad illa verba τὰ πάντα ἔγραψα, &c. abest à nostris codicibus Maz. scilicet Med. ac Fuk. nec habetur in interpretatione Rufini. Ac libenter equidem ea verba expunxissem, quippe cum Eusebiana non esse pro certo habeam. Sed quoniam in Regio codice & ad marginem Med. exemplaris leguntur, in nostra quoque editione retinenda esse duxi.

ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων. Ubinam hæc scripta sint, in quo veteris instrumenti loco, adhuc quæro. In Joannis quidem Evangelio, scriptum habetur: Dominum nostrum post resurrectionem dixisse Thomæ: Beati qui non viderunt & crediderunt. Sed hæc Epistola Christi ad Abgarum Regem, si quidem vera est, objurgationem illam Apostoli Thomæ aliquot annis antecessit. In cap. 6. Esaiæ locus est huic plane similis, ad quem alluisse videtur auctor hujus Epistolæ.

τοῦ δαδῆος ἡ θησαυρῶν. Thomas quidem qui fuit unus ex duodecim, dicebatur Didymus teste Joanne Evangelista, sed eundem Judam esse cognominatum, alibi quod sciam non reperitur. Itaque & hoc nomine narratio ista merito in suspicionem venit.

Nisi forte hunc errorem Eusebii esse dicamus, qui Thomæ cognomentum attribuerit, quod tribuendum erat Thaddæo. Certe Thaddæus Apostolus alio nomine dictus est Judas. Hieronymus in cap. 10. Matthæi, Thaddæum Apostolum, Ecclesiasticæ tradit historia missum Edessam ad Abgarum regem Chosroena (scribe Chosroena vel quod idem est Osarocna) qui ab Evangelista Luca dicitur Jacobi: & Colibi appellatur Lebana, quod interpretatur Coraculum. Credendumque est eum fuisse τριώνυμον. Idem scribitur in Menologio ad diem 19 Junij.

Ἰακώβου τὸν ἀδελφόν. Nescio cur Hieronymus in loco superius allato, Thaddæum hunc qui à Thoma Apostolo missus est ad Abgarum regem, unum ex 12. Apostolis fuisse dicit. Nam Eusebius ex quo Hieronymus eam narrationem mutuatus est, tum hunc in superiori capite discrete scribit Thaddæum unum fuisse e 70. Domini discipulis. Idem repetit Eusebius in lib. 2. sub initium. Apostolus quidem passim nominatur in hoc Edessenorum monumento quod refert Eusebius. Sed Apostoli nomen hic latius sumitur, eo more quo singulæ gentes & urbes eos à quibus Evangelii primum veritatem acceperant, Apostolos nominabant. Neque enim solis duodecim hoc inditum est vocabulum: sed omnes eorum discipuli, & comites atque adjuutores, generaliter Apostoli sunt appellati. Et quemadmodum licet Dominus septuaginta duntaxat discipulos elegerit, longe plures tamen eo nomine postea sunt exornati, sicut in superiore capite observavit Eusebius: Ita etiam licet Dominus duodecim tantum Apostolos designaverit, postea tamen hæc appellatio pluribus communicata est, ut notavit Hieronymus in Epistolam ad Galatas. Hinc est quod in Menæis Græcorum, & apud Simeonem Metaphrastem, Marcus & Lucas Evangelistæ, Titus, Timotheus & Philemon & reliqui Pauli discipuli, Apostolorum titulo decorantur. Ambrosius seu potius Hilarius in cap. 1. Epistolæ ad Galatas, Apostolum se, inquit,

non ab hominibus electum, & missum ad predicandum testatur, sicut erant quidam, qui electi ab Apostolis mittebantur ad Ecclesias roborandas: neque sicut alij qui à Judæis mittebantur ad disturbandas Ecclesias. Quibus in verbis triplex genus recensetur Apostolorum. Primi sunt duodecim illi à Christo electi. Secundi sunt Apostolorum discipuli. Tertij Judæorum Apostoli. Habuerunt enim Judæi Apostolos suos, qui à Patriarchis ad varia negotia mittebantur. Eorum mentio fit ab Epiphanio in hæresi 30. Hieronymo in cap. 1. Epist. ad Galatas, & in codice Theodosiano titulo de Judæis, & in Commentariis supradicti Scriptoris in cap. 1. Epistolæ ad Romanos. Ceterum monendus est lector in omnibus nostris codicibus scriptum esse *Θαδδαίου ἀπόστολον* sine articulo præpositivo, quem solus codex Medicæus superscriptum habet.

ὁ δὲ δὴλ. ὁ γέγονε διὰ τὴν ἐπιτιλεμένων αὐτῶν θαυμασιῶν. Tota hæc pericope abest à codicibus nostris Maz. Med. ac Fuk. & ab interpretatione Rufini. Quia tamen existat in codice Regio, eam expungere nolui.

καθὰς ἐπίσημὸν σοί. Omnes nostri codices Regius scilicet ac Med. cum Maz. ac Fuk. scriptum habent *καθὰς ἐπ.* Quæ lectio nescio cur tantopere duplicauerit Rob. Stephano, cum *καθὰ* idem valeat ac *καθὰς*.

ἐν ὀνόματι τοῦ κυρίου ἡμεῶν ἰησοῦ χριστοῦ. Hæc verba non habentur in tribus nostris codicibus Maz. Med. ac Fuketii.

ἐλθὼν δὲ εἰς πόλιν ἰερουσαλὴμ. Duæ postremæ voces defunt in tribus nostris codicibus Maz. Med. Fuk. nec habentur in interpretatione Rufini.

ὁ δὲ εἶπε, γαί κύριε. Hæc & sequentia usque ad voces illas *ἀναστρέψαι τὸν πρὸς με*, nec in tribus nostris codicibus, nec in interpretatione Rufini leguntur. Solus codex Regius eam lectionem habet. Sed mirum est quantopere codex ille à reliquis discrepet, tum alibi, tum præcipuè in clausula hujus libri.

ἀναστρέψαι σε παρ' αὐτὸν. Omnes nostri codices, ne Regio quidem excepto, diserte scriptum habent *παρ' αὐτὸν*. Sic paulo post, ubi legitur *παρ' αὐτὸν ἀπέστειλμα*, in omnibus nostris exemplaribus præterquam in Fuk. scriptum est *παρ' αὐτὸν*.

αἰς τὸν ἀποστείλαντά με κύριον ἰησοῦν. Duæ ultimæ voces abfunt à tribus codicibus Maz. Med. ac Fuk. nec habentur in interpretatione Rufini.

ὁ κύριος ἡμῶν ἔστ' ἰησοῦς ὁ χριστός. Simplicior ac sincerior est lectio, quam in tribus nostris codicibus reperimus Maz. Med. ac Fuk. *ὁ κύριος ἡμῶν ἰησοῦς τὸ δέλημα, &c.* Quam quidem scripturam confirmat etiam Nicephorus ac Rufinus. Nec ullus, ut opinor, negabit, eam scripturam huic loco aptius convenire. Primum enim veteres illi Dei vocabulum soli Patri tribuere solebant, ut notum est. Deinde si Thaddæus Abgarum alloquens nondum plena imbutum fide, Jesum appellasset Deum, id Abgarum turbare merito potuisset, & hanc illi suspensionem injicere, duos Deos à Thaddæo prædicari.

ὁ ἀποστόλου θαδδαίου. Duæ priores voces defunt in tribus codicibus Mazarino, Medicæo & Fuketij, nec leguntur in versione Rufini. Sic & paulo inferius ubi legitur *ὁ αὐτὸς ἰάσατο ἀπόστολος*.

iiidem tres libri ultimam vocem non agnoscunt. *ἰησὺς τὸ διαχριστὸς λαβὼν ἐθροιστὸν ἐδ.* Postremæ locum verterunt Musculus & Christophorus. Putarunt enim *ἰησὺς λαβὼν* idem esse quod *ἰησὺς*. Idem est igitur ac si dixisset Eusebius *δὲ ἰησοῦς ἡρώων ἐπιθίστως*, ut loquitur in lib. 2. cap. 1. Non tunc igitur Nicephorus pro illis verbis *ἰησὺς ἡρώων λαβὼν*, hæc posuit *ἰησὺς τὸ αἶμα καὶ τὴν σφύδριν τῶν θυοχρῶν ἀπὸ λατρίωντο*, id est, *simul aperi essent & ceteris Thaddæum*, statim morbo liberati sunt. Atqui non hoc dicit Eusebius, sed manus impositione & precatione Thaddæi, ægros curatos fuisse. *ἰησὺς ἡρώων χερσὶ*, vel simpliciter *ἰησὺς χερσὶ* antiqui Patres vocabant manus impositionem cum precatione. Sic in excerptis Theodoti seu in libro Hypotyposion Clementis pag. 344. de baptismo *ἡσὺ τὰ τοῦ ἰησοῦ, δὲ ἡσὺς, ἰησὺς χερσὶς γυναικῶν.* Præcedebat autem oratio impositionem manuum. Possiditur in vita Augustini cap. 29. *Quod dum impersisset, facere non distulit: sed confestim, manuum impositione oratione præmissa: & illum infirmum curavit. Dominus sanum ab eodem discipulo fecit.*

ἐπιθίσαι κρηρῶσαι τὸν λόγον ἀπιστῶν. Ex versione Rufini suspicari quis fortasse posset, verba hæc esse transposita. Sic enim vertit Rufinus: *Et Thaddæus: Nunc quidem iacebo. Verum quia vestrum missum sum predicare, crastino conterebo muros civitatis, &c.* Quasi in Græco legisset *αὐτὸν ἐπιθίσαι κρηρῶσαι τὸν λόγον ἀπιστῶν, ἐπιθίσαι τοὺς πολίτας, &c.* Sed re accuratius percipiamus hic mutandum cenleo. Respondet enim Thaddæus se in præsentia quidem nihil dicturum, quippe qui missus esset, ut Evangelium non clam & in introvatos parietes, sed in media concione coram populo ac gentibus prædicaret. Id significat *κρηρῶσαι*, quam non intellexerunt Interpretes.

περὶ τῆς σμικρότητος καὶ ἐπιτελείας, καὶ περὶ τῆς ἰσχύος τοῦ φαινομένου ἀνθρώπου. Hæc est lectio codicis Regii quam secutus est Rob. Stephanus. Atrobis codices Maz. Med. ac Fuk. tantum habent *σμικρότητος, καὶ περὶ τῆς ταπεινότητος αὐτοῦ.* Quæ scripturam confirmat etiam Rufinus.

ὅσα τε ἐὰν ἰσθαιὸν ἔταθεν. Hæc verba abfunt ab omnibus nostris codicibus Regio scilicet Maz. Med. ac Fuk. nec habentur in interpretatione Rufini. In textu verò perinde ac reliqui codices scriptum exhibet *ὁ μνησκον αὐτὸν πλὴν δὲ τῆς καὶ ἰσχύος καὶ ἀνέστη καὶ σπυρῆν κερρῶσαι, &c.* Ita quidem eodem codice Regio edidit Stephanus. Sed in tribus nostris codicibus Maz. Med. ac Fuk. longe aliter scribitur hic locus *καὶ ἀνήγαγεν κρηρῶσαι κατὰ ἀστυρῶν καὶ ἐπιθίσαι πολλοῦς εἰς ὅτις ἀνέβη πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐκίλευσεν ἐν ἀστυρῶν, &c.* Quæ quidem scriptura brevior est, ita etiam sincerior ac verior. Ratione certe eandem lectionem in suis exemplaribus reppererat. Sic enim vertit: *Et mortuos suscitavit. Qui descendit quidem solus, ascendit autem cum magna multitudine ad patrem suum.*

πῶς ἀποστρέψαι καὶ πρὶ τῶ ἐπί. Hujus loci vitium nobis primum aperuit Regius codex, de quo antea ne suspicabamur quidem, cum præsertim Rufinus vulgatam lectionem confirmaret. Sed cum in codice Regio primum; postea verò in vetustissimis

Pag. 34.

exemplari Mazarino & in Fuk. scriptum invenissem
 τριακοσῶν ἢ τετρακοσῶν ἔτι, veram hujus loci
 sententiam statim sum odoratus. Ait igitur Euse-
 bius Actorum illorum quæ in Archivis Edesse re-
 pererat, hujusmodi fuisse subscriptionem *ἡ ἀρχὴ
 ταῦτα τριακοσῶν ἢ τετρακοσῶν ἔτι*. Id est: *Acta
 sunt hæc anno quadragesimo ac trecentesimo*. Annus
 hic trecentimus & quadragesimus juxta Edesse-
 nos, cadit in annum primum Olympiadis 202. Et
 enim Edessenii annos suos numerabant ab Olympi-
 adis 117. anno primo, quo Seleucus regnare orsus est
 in Asia, ut scribit Eusebius in Chronico, à quo tem-
 pore usque ad initium Olympiadis secundæ ac du-
 centesimæ anni sunt trecenti ac quadragesima. Por-
 ro initium Olympiadis 202. incidit in annum 15.
 Tiberii Cæsaris, qui duobus Geminis consulibus est
 insignitus. Quo quidem anno & passionem &
 ascensionem Domini contigisse, plerique veterum
 crediderunt. Inter quos est Tertullianus, Augusti-
 nus atque Victorius. Vides quantopere necessaria
 fuerit hujus loci emendatio, quam ex codicibus no-
 stris protulimus. Jam enim cuncta egregie conve-
 niunt; cum Thaddæi adventus in urbem Edessam,
 & Abgari Regis fanatio in eum annum conferatur,
 quo Christus & passus est & à mortuis resurrexit. At
 Baronius qui vitiosam vulgariam editionum scri-
 pturam secutus est, adventum hunc Thaddæi te-
 tulit anno Christi tertio ac quadragesimo, in quo
 tum ab Edessenorum publicis actis, tum ab Euse-

bio longe discedit. Quippe in actis illis disertè scri-
 bitur, statim post ascensionem Christi hæc gesta
 esse *μετὰ δὲ τὸ ἀναλῆψθαι τὸν Ἰησοῦν, &c.* Idipsum
 repetit Eusebius in lib. 2. cap. 1. ubi etiam docet hæc
 gesta esse principatu Tiberij Augusti. Quod pro-
 fecto stare non posset, si hæc in annum Christi ter-
 tium & quadragesimum conferrentur. Quod si
 quis de nostra emendatione adhuc dubitat, sciat in
 vetustissimo codice Vaticano, perinde ac in no-
 stris codicibus scriptum esse *ἡ ἀρχὴ ταῦτα τριακο-
 σῶν ἢ τετρακοσῶν ἔτι*. Denique in antiquissimo
 ac fidelissimo codice Rufini, quem mihi commoda-
 vit Claudius Joly Canonicus Parisiensis Ecclesiæ,
 vir eximia probitate ac doctrina præditus, plane scri-
 ptum habetur. *Gesta sunt autem ista quadragesimo
 & trecentesimo anno*: ut jam de illius lectionis veri-
 tate dubitare nemo possit. Solus ex nostris codici-
 bus Medicæ scriptum habet *τριακοσῶν ἢ τετρα-
 κοσῶν ἔτι*: Et alia manu ad marginem pro
 emendatur *ἔτι*, quam corruptissimam lectionem
 nollem à Rob. Stephano pro recta ac legitima ad-
 missam fuisse. Ceterum hujus epochæ Edessenor-
 um meminit Eusebius in Chronico ad annum 1.
 Olympiadis 264. *Secundo anno Probi juxta Apulo-
 chenos 325. anno, juxta Edessenos 588. infana Mani-
 cheorum hæresis in commune humani generis malum
 exorta*. Hi autem anni Edessenorum ab autumnali
 æquinoctio sumebant exordium, ut mos fuit Syro-
 rum & omnium fere Orientalium.

HENRICI VALESII
 ANNOTATIONES
 IN LIBRUM SECUNDUM
 HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ
 EUSEBII PAMPHILI.

IX. PROEMIVM.

Simulabo tamen, vulgatam lectionem in codice Re-
 gio super scriptam esse eadem manu.

In Caput I.

T Hic τὸ θεολογίας περί τῶ σωτηρίου λόγου. Assen-
 tior Henrico Savilio, qui in libro suo emen-
 davit *περι* accentu in primam syllabam reje-
 cit. Quod fieri solet quoties præpositio, quæ præ-
 ire debuerat, postponitur vocabulo. Sic igitur con-
 struenda est oratio *περί τῆς θεολογίας τῶ σωτηρίου
 λόγου*. Nam præpositio *περί* refertur ad vocem *θεο-
 λογίας*, non autem ad *σωτηρίου λόγου*. Idque mani-
 festissime apparet ex sequentibus Eusebii verbis. Se-
 quitur enim in hac ipsa periodo *ἢ μὲν ἀλλὰ ἢ ὅσα
 περί τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας αὐτῆς*. Nec ali-
 ter construxit Nicephorus, ut patet ex initio libri se-
 cundi.
ἡμετέρας ἐκκλησίας. Jam pridem conjeceram scri-
 bendum esse *ἡμετέρας ἐκκλησίας*, quam conjecturam
 confirmant Regius codex & Mazarinus, in quibus
 ita diserte scriptum inveni. In Med. autem & Fuk.
 legitur *ἡμετέρας ἐκκλησίας*, quemadmodum etiam in Ma-
 zariniano emendatum est recentiore manu. Non dif-

feruntur tamen, vulgatam lectionem in codice Re-
 gio super scriptam esse eadem manu.
 Ab his verbis primum caput *Παγ. 36.*
 exorsi sumus, partim Rufini, partim Regii codicis
 & Maz. & Fuk. auctoritatem sequentes. Nam quæ
 præcedunt, proæmii locum obtinent. Quippe Eu-
 sebius singulis historiæ suæ libris brevia quædam
 proemia solet præfigere. Quibus tum ea quæ supe-
 riore libro dicta sunt summam recenset; tum ea
 quæ dicturus est insinuat. Quod tamen à Christo-
 phosono minime est observatum. Porro in hujus
 capituli titulo emendavi *διαγωγῆς τῶν Ἀποστόλων*, suf-
 fragantibus quatuor codicibus Maz. Med. Fuk. ac
 Savil. Quibus consentit etiam Rufinus. Sic enim
 vertit: *De vita & institutione Apostolorum post ad-
 scensionem Christi*. Solus codex Regius scriptum
 habet *διαγωγῆς*.
ἡμετέρας ἐκκλησίας. Quo anno Stephanus martyrii
 coronam adeptus sit, non convenit inter omnes.